

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

2023

Gabriela Šimarová, DiS.

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Gabriela Šimarová

Sociální práce s rodinou v rozvodu z pohledu SAS

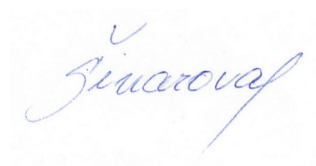
Charity Valašské Meziříčí

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Zuzana Skoupilová

2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

A handwritten signature in blue ink, reading "Zinačová". The signature is written in a cursive style with a checkmark above the first letter "Z".

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Rodina.....	3
2.1 Definice rodiny.....	4
2.2 Funkce rodiny.....	5
2.3 Znaký současné rodiny.....	6
2.4 Manželství.....	8
3 Rozpad rodiny.....	10
3.1 Příčiny rozpadu manželství.....	10
3.1.1 Neuvážený sňatek.....	11
3.1.2 Alkoholismus.....	12
3.1.3 Zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin.....	13
3.2 Dopady rozvodu.....	14
4 Síť organizací a institucí podporujících rozpadající se rodinu.....	16
4.1 Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).....	17
4.2 Soudy.....	18
4.3 Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (SAS).....	18
4.3.1 SAS pro rodiny s dětmi Valašské Meziříčí.....	19
5 Metody práce s rodinou v rozvodu.....	21
5.1 Případová práce.....	21
5.2 Případová konference.....	22
5.3 Rodinná mediace.....	23
5.4 Cochemský model (také známý jako Cochemská praxe).....	24
5.5 Asistovaný kontakt, asistované předávání dítěte.....	25
6 Výzkumné šetření.....	27
6.1 Výzkumná otázka.....	27
6.2 Metoda výzkumu.....	27
6.3 Metoda sběru dat.....	28
6.4 Výzkumný vzorek a jeho výběr.....	28
6.5 Průběh výzkumu a metoda zpracování dat.....	29
6.6 Metoda analýzy dat.....	30
6.7 Limity výzkumu.....	30
7 Analýza získaných dat a interpretace výsledků.....	31
8 Diskuse.....	39
9 Závěr.....	44
10 Bibliografie.....	46

1 Úvod

Jak se naše společnost vyvíjí, tak se mění také rodina a formy rodinného soužití. V posledních letech se stále více setkáváme s rozpadem rodin, což má nejen své příčiny, ale také důsledky. A ty nejčastěji dopadají na nejzranitelnější členy rodiny, kterými jsou děti. Rozpadající se rodiny mohou využít podporu sociálních služeb a institucí, kterou stát nabízí. Tato profesionální pomoc a podpora, která se vykonává prostřednictvím sociálních pracovníků, by primárně měla vycházet z individuálních potřeb rodiny a jejím smyslem je především stabilizace situace v rodině, resp. nalezení vhodných řešení.

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu sociální práce s rodinou v rozvodu z pohledu SAS pro rodiny s dětmi Charity Valašské Meziříčí. Toto téma jsem si zvolila především proto, že vnímám vzrůstající počet rozpadajících se klientských rodin v dané službě, a jako pracovnice této služby vnímám také změny, které v průběhu let nastaly v rámci jejího poskytování. Primárně mě zajímá přímá práce s klientem a způsob poskytování služby.

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, co funguje pracovníkům SAS Charity Valašské Meziříčí při práci s rozvádějící se rodinou.

Stat' bakalářské práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část, konkrétně do sedmi kapitol. Teoretická část obsahuje čtyři kapitoly, ve kterých vymezím teoretické souvislosti. Následující tři kapitoly praktické části budou zacíleny na kvalitativní výzkum. V druhé kapitole se zabývám rodinou v celé její šíři, konkrétně definuji pojem rodina, její funkce a znaky současné rodiny. Současně nastíním pojem manželství, aby představa rodiny byla ucelená. V třetí kapitole se zaměřuji na samotný rozpad rodiny, na příčiny rozpadu rodiny dle ČSÚ a dále budu selektovat tyto příčiny podle těch, které se nejčastěji vyskytují v SAS Charitě Valašské Meziříčí. Tato kapitola vyústí v dopady, které zažívá rodina v rozpadu. Čtvrtou kapitolu věnuji síti pomoci a podpory, kterou může rodina využít při řešení krizové situace, kterou rozpad rodiny bezesporu je. Součástí této kapitoly je samostatná část, která je věnována přímo sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi Charity ve Valašském Meziříčí. V páté kapitole se zaměřuji na metody práce s rodinou v rozvodu. Vzhledem k tomu, že metod práce, které mohou sociální pracovníci v takovýchto případech využít je nepřeborné množství, bude nutné vybrat metody práce, které jsou nejčastěji využívány při práci s rodinou

z pohledu pracovníků této konkrétní služby. Šestou kapitolu věnuji výzkumnému šetření, kdy konkretizuji výzkumné otázky, metodu výzkumu, metodu sběru dat, výzkumný vzorek a jeho výběr. Součástí této kapitoly je také průběh výzkumu a metoda zpracování dat, metoda analýzy těchto dat a limity výzkumu. Sedmá kapitola se zaměřuje na samotnou analýzu získaných dat a interpretaci výsledků za účelem zjištění, co skutečně funguje pracovníkům SAS Charity ve Valašském Meziříčí. V poslední osmé kapitole uvádím v rámci diskuze výsledky kvalitativního výzkumu, kterou doplňuji o osobní pohled a mé zkušenosti pracovníce v SAS Charity Valašské Meziříčí.

2 Rodina

Když se řekne slovo „rodina“, tak si většina z nás vybaví primárně tu naši, ve které jsme žili a získali první zkušenosti. Je to logické, protože všechny rodiny mají určité společné rysy a probíhají v nich podobné procesy. Nicméně je třeba si uvědomit, že tím vzájemná podobnost končí, protože každá rodina je originální, výjimečná a zcela individuální. Obrysy jsou většinou stejné, ale obsah se mění v závislosti na mnoha proměnných. A nejedná se zde jen o to, kolik osob tvoří danou rodinu, kde bydlí a jaká je jejich životní úroveň. Tu zásadní rozdílnost tvoří jedinečné nastavení rodičů, jejich psychická vyzrálost, duševní stabilita, schopnost komunikace, spolupráce a ochota společně tvořit zázemí nejen pro ně, ale především pro jejich děti. Jednotliví členové se neustále a opakovaně ovlivňují, předávají si určité vzorce chování a tím staví, mnohdy nevědomky, základy budoucího jednání svých dětí. Pro společnost je žádoucí, aby takových rodin, kde se daří dobře děti vychovávat, bylo co nejvíce, protože jí to přináší stabilitu. Rodin, které selhávají, které nejsou schopny dostát svých závazků nejen vůči společnosti, ale především vůči dětem, je celá řada a otevírá se otázka, jak podpořit tyto konkrétní rodiny, aby se podařilo jejich problém vyřešit a tím i stabilizovat. Systém sociální pomoci nabízí hned několik možností řešení a je rozhodující, který primární problém je třeba nejrychleji řešit. Jednou z možností nabízené podpory je využití sociální služby pro rodiny s dětmi, která nabízí řešení kumulovaných problémů, jež se vyskytly v konkrétní rodině.

Tato úvodní kapitola bude věnována tématu rodiny, na kterou bude nahlíženo z různých úhlů pohledu. V úvodu se zaměřím na definici rodiny pohledem různých autorů, kteří vnímají šíři tohoto pojmu a jasně pojmenovávají její nezastupitelné místo ve vývoji všech zúčastněných. Poté budu navazovat přiblížením funkcí, jež by rodina měla naplňovat. Jako důležitou součást k celkovému pojetí rodiny pak připojím zamyšlení nad tím, jaké jsou znaky současné rodiny a kde došlo k jejich proměně v průběhu času. Závěr této kapitoly bude věnován instituci manželství, i když pouze okrajově, protože s rodinou primárně souvisí.

2.1 Definice rodiny

Již z první použité citace, kterou jsem převzala od profesora Dunovského je zřejmé, že se nabízí široká škála zacílení na rodinu a záleží na tom, co daný autor sleduje a na co se zaměřuje. Každý z níže uvedených autorů vidí rodinu z různých perspektiv, a proto jsem vybrala několik definic, které tuto šíři potvrzují.

Definovat rodinu přesně je velmi obtížné, ne-li nemožné. Existuje mnoho podob rodiny, variant i způsobů soužití v prostoru, času a formě (Dunovský, 1999, s. 91). Rodina je definována jako původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury a základní ekonomickou jednotkou. Hlavními funkcemi je nejen reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale také přenos kulturních vzorů a zachování návaznosti kulturního vývoje (Petrušek, Maříková, Vodáková, 1996, s. 940). Rodina je prvním místem, kde je dítě ovlivňováno po zbytek jeho života. Dítě v rodině získává vzorce chování, které poté hrají důležitou roli, když buduje své vlastní vztahy. Pro celou společnost je rodina významnou institucí (Krebs, 2010, s. 37). Úkolem rodiny je chránit své členy, neměnit svůj tvar, i vnitřní uspořádání (Možný, 2002, s. 13). Rodinu není možné poznat jen na základě znalosti jednotlivců, protože chování každého člena ovlivňuje všechny ostatní (Matějček, 1992, s. 34-35). Dunovský označuje rodinu, jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí nebo vztahu osvojení, na společné domácnosti. Její členové plní společensky určené role, vyplývající z jejich soužití, a na souhrn funkcí, které podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti (Dunovský, 1999, s. 92).

Zamyšlení následujících autorů posunují chápání rodiny ještě dále a vidí souvislosti v proměně rodiny v kontextu vývoje celé společnosti. Zohledňuje se zde odklon od toho, co se dřív zdálo jako neměnné (dokonce nemyslitelné, aby to bylo jinak) a objevují se nové formy soužití. Je zajímavé, že i když zkrachuje nějaký vztah, je v člověku „zakódováno“, že žít ve dvou je (pro většinu) přece jen ta nejlepší forma žití. A proto hledají nové rodinné zázemí, což je také značný posun od toho, jak rodina fungovala dřív.

Systém rodiny nepoznáme tím, že jej rozložíme na jednotlivé části, protože obsahuje něco výjimečného, co je produktem vnitřní strukturální a funkční integrace, jeho částí do jednotného celku. To znamená, že znát vlastnosti jednotlivých členů není zdaleka totéž jako porozumění rodině jako systému a celku (Sobotková, 2007, s. 24-25). V souladu Durkheimovskou představou, je rodina založena na vztazích, proto se definuje především emoční podporou, kterou by svým členům měla zajistit (Singly, 1999, s. 20). Vzhledem k tomu, jak se vyvíjí trendy posledních desetiletí lze dnešní rodiny charakterizovat především třemi základními rysy: a) rostoucí diverzitou forem rodinného soužití, ale také nárůstem nerodinných forem soužití a života singles; b) destandardizací životních drah, která se projevuje rozmanitějšími formami a novým časováním přechodů do partnerství a rodičovství, opakované vstupy do partnerství či manželství; c) nestabilitou rodiny a křehkostí partnerských vztahů, oslabené mezigenerační vztahy v důsledku rozpadu partnerství (Kuchařová, Barvíková, Höhne, Nešporová, Paloncyová, Vidovičová, 2020, s. 16).

2.2 Funkce rodiny

Dnešní rodina naplňuje jiné funkce, než tomu bylo v minulosti a to plně koresponduje s proměnami, které jsme zaznamenali i u definice rodiny. Logicky některé funkce přetrvávají, ale došlo k mnohem větší modifikaci v oblasti naplnění citových potřeb, potřeby pozornosti, uznání a ocenění. Zcela zásadním přelomem je důraz na potřebu vzdělání, které je (teoreticky) předpokladem pro úspěšné fungování. Dříve to byly úplně jiné atributy, o kterých se vůbec nepochybovalo a které současný vývoj společnosti oslabil.

Naše společnost vnímá jako základní funkce rodiny ekonomické zajištění, emoční podporu všech členů rodiny a výchovu dětí (Matoušek a kol., 2013, s. 302). Ve společnosti se řada funkcí historickým vývojem mění. Změna podmínek ve společnosti znamenala, že některé funkce se upozadily, některé se vytratily, ale jiné nabyly důležitosti (Dunovský, 1999, s. 92). Některé dřívější funkce rodiny převzaly instituce, jako například škola, čímž se výsady rodiny zmenšují (Singly, 1999, s. 20). Prostřednictvím rodiny se realizuje proces socializace jednotlivce. Rodina v průběhu historie lidstva zajišťuje jednotlivé členy materiálně, zabezpečuje vnitřní osvojení objektivního světa a generační přenos lidských zkušeností a hodnot, populační reprodukci i uspokojování sexuálních potřeb manželů. Rodina představuje pro všechny své členy ochranu a intimitu, bezpečí a citové zázemí. Rodina plní

vůči společnosti funkci ekonomickou, výchovnou, biologickou a emocionální (Mlčák, 1996, s. 63). Jednou z funkcí rodiny je přispívat také k sociální reprodukci společnosti. Rodina se pokouší z jedné generace na druhou udržet, popřípadě i zlepšit postavení rodiny. Vývojem se měnily prostředky k udržení nebo zlepšení postavení rodiny. Moderní rodina již primárně nevyužívá transmissi bohatství, ale kapitálem se zde stává vzdělání (Singly, dle Radimská, 2003, s. 673). Moderní rodinu lze charakterizovat především pozorností, kterou věnuje svým členům (Singly, 1999, s. 33). Hlavní funkcí moderní rodiny není, jak by se mohlo zdát, zajistit co nejdokonalejší vnitro rodinné vztahy a psychický rozvoj všech členů rodiny (Singly, 1999, s. 33). Hlavním cílem dnešní rodiny je konstrukce a potvrzování osobní identity jejich členů (Singly, dle Radimská, 2003, s. 672). V některých situacích přestanou být naplňovány základní potřeby dítěte a rodina zároveň nedokáže plnit požadavky, které na ni společnost klade. Stav, který se nazývá poruchou funkčnosti rodiny, je označován v situaci, kdy rodina přestane plnit svoje funkci (Lovasová, 2006, s. 9).

2.3 Znaky současné rodiny

Když se zamyslíme nad tím, jak fungovala rodiny kdysi a jak dnes, tak je ta změna opravdu téměř neuvěřitelná. Autoři, které níže cituji, zachytili to, „co bylo“, ale také jaké to je „dnes“. Mnohé se proměnilo, nové se prosadilo a přežitě ustoupilo. Tím, jak se změnilo celé pojetí rodiny, tak došlo k mnohem větší individualizaci, která přinesla nové obzory pro jednotlivce, zároveň se celá rodina stala křehkou a zranitelnou. Je otázkou, zda je to dobře.

Rodina byla již od pradávna mnohdy jediným zdrojem podpory. V rodině vládla plná ekonomická i vztahová solidarita a bylo nepředstavitelné, že by ji někdo nerespektoval. Podobu rodiny ovlivňují prominentní hodnoty dané společností. Přes všechny změny, kterými rodina prošla, byla a je základní jednotkou všech společností (Matoušek a kol., 2003, s. 182-183). Až do konce 19. století (avšak nerovnoměrně napříč různými prostředími a geografickými oblastmi, jasnou dělicí čáru tedy určit nelze) lze hovořit o tradiční rodině, jejíž hlavní funkcí byl přenos ekonomických statků a zájmy rodiny byly nadřazeny zájmům jednotlivých členů (Singly, dle Radimská, 2003, s. 676). Rodina byla především ekonomickou jednotkou (jednotkou založenou na sdílení práce) a šlo více o spojení dvou rodin, než o spojení dvou jednotlivců (Dudová, 2008, s. 20). Založení rodiny, velikost rodiny nebo způsob rodinného soužití, tedy nebyly věci individuální volby, ale tradice, po generace

předávaných vzorců. Lidé industriální doby, zejména s přesunem do měst a vytržením z rodných venkovských komunit, začali brát svůj osud do vlastních rukou, a to i v oblasti založení rodiny a početí dětí, kdy se řídili především tím, co cítili a preferovali (Matoušek a kol., 2003, s. 181). Základem těchto moderních rodin byla nukleární rodina, kde panovala silná dělba rolí a práce mezi mužem a ženou. V pozdější fázi tohoto období, kdy velká část rodin byla schopna vyžít z jedné mzdy, se předpokládalo, že šťastná rodina garantuje štěstí každého svého člena (Singly, dle Radimská, 2003, s. 676). Od druhé poloviny 20. století se rodina stává velmi křehkou institucí. Manželé spolu (podle tehdy se rozšiřujícího chápání) mají zůstat pouze v případě, že se milují, primární povinností rodičů je věnovat dětem lásku a pozornost. Hlavním cílem již není rodina jako taková, ale jednotliví členové, kteří ji tvoří. Tento typ současné rodiny má za cíl umožnit individualizaci všem svým členům, která vede k nestabilitě rodiny (Singly, dle Radimská, 2003, s. 676). Tradičně je rodina pokládána za instituci, která tvoří základ či symbolickou kotvu společnosti. V málokteré instituci proběhlo tolik změn jako právě v rodině, ať už ve své formě, nebo ve funkcích, které má naplňovat a které se výrazně liší v čase a prostoru. Nejméně 40 let se mluví o krizi rodiny, o jejím rozpadu a nestabilitě. Zdá se ale, že rodina jen mění svou podobu, tak jak to udělala v minulosti již několikrát, místo toho, aby skutečně zanikla (Dudová, 2008, s. 14).

Autoři, kteří publikují po roce 2000, si jasně uvědomují, k jakým změnám dochází a upozorňují nejen na to, jaké jsou příčiny, ale především seznamují společnost s důsledky, které to přináší. A mnohé jsou v rovině otázky: „A je to tak dobré? Chtěli jsme takový výsledek?“ Šťastná to níže popisuje přesně.

V tomto období dochází ve vyspělých evropských zemích k výrazné změně, jak v demografickém, tak v rodinném chování. Po roce 1989 vlivem politické, ekonomické a sociální situace dochází ke změnám v rodinném chování také ve východoevropských zemích. Manželství uzavírá méně lidí a jsou uzavírána ve vyšším věku. V souvislosti s posunem sňatečnosti do vyššího věku dochází k odkladu narození dětí, ke zvýšení průměrného věku matek při narození dítěte. Na rozdíl od dřívějšího trendu, kdy se první dítě narodilo ve věku matek 20-25 let, se nyní častěji první dítě narodí, okolo 30. roku věku matky. Pokles porodnosti je z části způsoben posunem prvního porodu do vyššího věku, dochází však také ke snižování počtu dětí v rodině, s tím je spojeno také zmenšování velikosti rodin. Zvyšuje se i podíl dětí rodících se neprovdaným matkám. Jedním z výrazných rysů

demografického vývoje je velmi rychle se zvyšující podíl mimomanželsky narozených dětí (Šťastná, 2009, s. 10-14).

V tuto chvíli se dostáváme do bodu, kdy část těchto manželství nevydrží a právě z této skupiny se rekrutují pozdější klienti, se kterými začínají (nejen) sociální služby pracovat a hledá se řešení, které bude nejméně bolestivé. Už tady se objevují první důsledky proměny v chápání, jak žít, s kým existovat a co vlastně od svého života chtějí.

Stoupají počty rozvodů, kdy se dříve (či později) rozvede odhadem polovina uzavřených manželství. Tento trend se spolupodílí na rozšiřujícím se osamělém rodičovství. Během svého dětství stále více dětí zažívá několik rodinných uspořádání, žije nějakou dobu pouze s jedním z rodičů nebo s jedním rodičem nevlastním (Šťastná, 2009, s. 10-14). Manželská rodina je, navzdory současným trendům, stále nejvíce uznávanou formou soužití. Názory na manželství se liší mezi nejstarší a nejmladší věkovou skupinou s tím, že ke změně postoje dochází okolo věku 50 let. Manželské soužití upřednostňují především starší lidé, kteří hodnotí svou zkušenost spíše retrospektivně. Méně ho preferují ti, co je pro ně formování rodiny stále aktuální záležitostí nebo věcí perspektivní volby. Nicméně manželství preferuje 68% lidí ve věku do 29 let (Kuchařová a kol., 2020, s. 21). Dnes může odborná i laická veřejnost reflektovat rozmanitost forem rodinného, či nerodinného soužití jako přirozenou. Přestože ještě na počátku 90. let 20. století byl vstup do manželství a založení rodiny součástí životních plánů převážné většiny mladých lidí v ČR (Kocourková, Rabušic, dle Kuchařová a kol., 2020, s. 21).

2.4 Manželství

Institut manželství v sobě spojuje mnoho rovin, které se vzájemně prolínají, ovlivňují a díky této provázanosti lze říci, že pokud se najde vhodný partner, pak je to opravdu radostné žití. Dříve se sňatky domlouvaly, nevěsta si mnohdy nemohla vzít, koho chtěla, zájmy širší rodiny byly prioritou. Dnes je společnost tak daleko, že si můžeme nejen vzít toho, koho jsme si vybrali, ale dokonce můžeme žít i s osobou stejného pohlaví a není to už „skandál“. Vybrala jsem autory, kteří, každý svým dílem, poskládají podstatu manželství tak, aby bylo zřejmé, jak je mnohovrstevnatá.

Nový občanský zákoník upravuje práva a povinnosti manželů takto: „*Manželé jsou si povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti*“ (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Matoušek se dotýká také oblasti náboženské, která hrála (a stále hraje) velkou roli v tom, zda je to „v souladu s určitým řádem“ nebo je to „mimo oblast pochopení a schválení“. Domnívám se, že pro osoby, které se považují za věřící a praktikující, je rozvod, registrované partnerství nebo transgender, velmi těžkou osobní zkušeností, která mnohdy končí například stěhováním z domova a zpřetrháním vazeb v lepším případě; resp. psychickými problémy a sebevraždami v horším případě.

Matoušek definuje manželství jako vztah mezi mužem a ženou, který je legitimovaný náboženstvím nebo právem a tradičním účelem manželství je založení rodiny a výchova dětí (Matoušek a kol., 2016, s. 104). Dle Cimického je manželství instituce, kde by měla platit vzájemná dohoda, rovnováha a respektování osobnosti druhého, protože pouze tak může partnerství odolat času a nepřízni osudu (Cimický, 2009, s. 216). Pokud bychom chtěli vymezit dobrý základ pro trvalý vztah, tak se jedná o souhrn biologických, psychologických, sociálních, duchovních a vnějších materiálních podmínek (Hargašová, Novák, 2007, s. 13).

3 Rozpad rodiny

Když dojde k rozpadu rodiny, tak se vždy jedná o vysoce stresovou situaci, která zasáhne každého člena rodiny. Míra dopadu není identická, protože každý jedinec má jiné prožívání, ale důsledky zasáhnou bezpochyby všechny osoby, které v rodině figurují. Velmi často bývá rozpad rodiny doprovázen také rozvodem rodičů, kteří již nejsou schopni nadále spolupracovat a vzájemné oddělení berou jako „nejlepší“ řešení. Tato kapitola pojednává o tom, jaké dopady tento krok přináší, a jaké důvody jsou nejčastější příčinou tohoto nezvratného rozchodu. Toto rozhodnutí ovlivňují také různé faktory, těm se ale věnovat nebudu, protože z praxe pracovníků SAS ve Valašském Meziříčí, kdy rodina v rozpadu přichází ve chvíli dlouhodobého problému, nejsou faktory rozpadu rodiny stěžejní. Je tedy otázka, zda jsou konkrétní příčiny, jež byly tím hlavním impulsem k rozvodu, vyústěním vědomého chování, nebo to byl logický důsledek určité nezralosti, či to byl jen výsledek určitého vývoje, který se v počátku nezdál být tak „tragický“, ale čas ukázal, že opak je pravdou.

Tato kapitola bude rozdělena na dvě části, které na sebe logicky navazují. V úvodu kapitoly je popsána konkrétní statistika z roku 2021, kterou vydal Český statistický úřad, kde jsou přiblíženy příčiny rozpadu manželství, za sledované období. Podrobně jsou pak zmapovány příčiny, které se ukázaly, na základě praxe pracovníků služby SAS ve Valašském Meziříčí, jako ty, které ovlivnily rozvody v rodinách, se kterými spolupracují. Na závěr této kapitoly jsem přidala dopady rozvodů a jejich důsledky na zainteresované osoby.

3.1 Příčiny rozpadu manželství

Příčin, které mohou způsobit rozpad vztahu, může být celá řada a vždy je to individuální konstelace, která se nikdy nepřekrývá. Mohou mít společné rysy, předpoklady i signály, ale žádné manželství není stejné. Každý jsme jedinečná skladba, jež je souhrnem genetických dispozic, charakteristické povahy, rodinného vzorce a osobnostních předpokladů.

Stabilním párům je jasné, že jejich vztah je třeba udržovat, někdy i za cenu potlačení osobních přání. Právě neschopnost podřídit se společnému projektu, kterým bezesporu partnerství, resp.

rodina je, lze na osobní úrovni označit za obecnou příčinu rozchodů a rozvodů (Matoušek a kol., 2013, s. 362).

Demografické ročenky nejsou úplně záživné čtení, ale poskytují „tvrdá data“, o které je možné se opřít a čerpat z nich. Vybrala jsem nejaktuálnější souhrn příčin, jež vedly k rozvodu a propojila jsem je se zkušenostmi, které mají pracovníci v konkrétní službě.

Komplexní pohled na rozvody, které proběhly v roce 2021, předložil Český statistický úřad ve své Demografické ročence. Z předložených čísel jasně vyplynulo pořadí hlavních příčin rozvratu manželství:

1. neuvážený sňatek
2. alkoholismus
3. nevěra
4. nezájem o rodinu (včetně opuštění soužití)
5. zlé nakládání, odsouzení po trestný čin
6. rozdíl povah, názorů a zájmů
7. zdravotní důvody
8. sexuální neshody
9. ostatní příčiny

(Český statistický úřad, 2021)

V navazujícím textu podrobně přiblížím příčiny, které nejčastěji stojí za rozvratem manželství z pohledu pracovníků SAS Charity Valašské Meziříčí.

3.1.1 Neuvážený sňatek

Je skutečně zajímavé, že právě tento důvod, stojí na pomyslné špičce ledovce. Zdálo by se, že to přece musí být něco jiného, co „vyhrává“, ale není tomu tak. Vybrala jsem citace od autorů, kteří tuto skutečnost vysvětlují a přibližují. Domnívám se, že zásadní roli hraje záměna mezi zamilovaností a skutečným citem, který stojí na pevném základu. Více však předkládají autoři.

Lidé si vybírají takové partnery, kteří jsou jim podobní jak v sociálních, tak psychologických charakteristikách. Při takové volbě se dává přednost jedinci, který je ze stejné rasy, stejné sociální vrstvy, který vyznává stejné náboženství. Do partnerských vztahů si lidé přinášejí očekávání vědomá, ale také ta nevědomá. V nich figurují především rodiče, a to jak

v pozitivní, tak negativní rovině. Tato neuvědomovaná očekávání obou partnerů se mohou spojit do jakési „tajné dohody“, která začne získávat konkrétní obrysy až delší dobu po sňatku a většinou to bývá v situacích, kdy pod tlakem okolností jeden z partnerů dohodu přestává dodržovat. V takové nepojmenované dohodě se má partner stát náhražkou, případně lepším vydáním jiné osoby. Když se od této přisouzené role partner odchýlí, může se stát zcela nepřijatelným. Rozhodující pro manželskou spokojenost jsou intenzita výše popsaných substitučních očekávání a jejich plasticita (Matoušek, 2003, s. 58).

V současné době a kulturním okruhu je hlavní podmínkou partnerství zamilovanost, která je zvláštním stavem vědomí, v němž jsme partnerem fascinováni a idealizujeme si ho. Toto vnímání je vysoce projektivní, výběrové a vnímáme jen to, co chceme. Stav této intenzivní zamilovanosti trvá několik málo měsíců. U mužů, rychleji než u žen, přechází do střízlivějšího stavu vědomí, v němž je možné partnera již vidět realisticky a také ho hodnotit. Obecně se očekává, že tato zamilovanost bude trvat celé manželství, a proto si to lidé namlouvají, i když tomu tak není. Důvodem je skutečnost, že by tím ohrozili iluzi, na níž manželství stojí (Matoušek, 2003, s. 59).

Martin se Sagerem nám předkládají podobný náhled. Kladou zvláštní důraz na manželský kontrakt (nepřisanou individuální dohodu, resp. smlouvu) která zahrnuje očekávání a také přísliby, které si sebou přináší každý z partnerů do společného manželství. Smlouva má reciproční charakter a zahrnuje v sobě nejen to, co je každý připraven dát, ale i to, co logicky očekává. Tato očekávání se týkají všech možných aspektů manželského života (úspěch, moc, sex, peníze, děti, využití volného času, vztahy k přátelům atd.). Dílčí složky těchto individuálních dohod jsou naplněny jak potřebami, tak přáními a ty mohou být zdravé, ale také neurotické a konfliktní. Není-li však jeden z manželů schopen, nebo ochoten, původní dohodu dodržovat a chce svého partnera změnit, dochází k disharmonii (Kratochvíl, 2009, s. 13).

3.1.2 Alkoholismus

Závislost na alkoholu a jeho tolerance je v naší zemi bohužel standard. Všichni vědí, jak je destruktivní, jak ničí všechno a všechny a přesto je to komodita, která přináší ohromné peníze do státního rozpočtu a proto je třeba jí podporovat, reklamovat. Když ale pak vidíte na vlastní oči ty zničené rodiny, zlomené jedince a zasažené děti, vše vidíte jinou perspektivou. Na alkohol a jeho důsledky pro všechny členy rodiny, by se dala psát samostatná práce. Jak se

pracuje v rodinách, kde je alkohol hlavním důvodem rozpadu, by mohly kolegyně vyprávět a jisté je jedno, že úsměvné by to rozhodně nebylo. Je to svět „vzhůru nohama“ v kontextu veselých reklam.

Problémy způsobené alkoholem jsou širší a zahrnují další komplikace, které alkohol působí, především úrazy, ale také násilné jednání pod jeho vlivem. To lze ilustrovat při páchání domácího násilí. V případě domácího násilí byli v ČR pod vlivem alkoholu pachatelé, nebo oběti, ve dvou třetinách případů. Počet lidí, kteří jsou v naší zemi na alkoholu závislí, je asi 300 000, a naprostá většina se nijak neléčí. Skutečnost je taková, že osob, které alkohol užívají, je mnohonásobně víc. K tomu je třeba také připočítat rodinné příslušníky závislých. Jejich zdravotní, psychická a sociální situace je totiž alkoholem ovlivňována, a to velmi podstatným způsobem. Vysoká spotřeba alkoholu působí velké problémy jak v rovině sociální (ohrožení v rodinách), tak představuje riziko v pracovním prostředí a na konec i na celospolečenské úrovni (Matoušek a kol., 2013, s. 381).

Je třeba si uvědomit, že člověk závislý na alkoholu, nemá tuto touhu, resp. potřebu pod kontrolou. Tato skutečnost ovlivňuje celé jeho fungování ve společnosti, to znamená, že má dopad na všechny jeho vztahy, na práci, na zájmy a logicky má i negativní dopady na jeho zdraví. Zvyšující se tolerance na alkohol způsobuje, že člověk potřebuje, k dosažení stejného účinku, zvýšení dávky alkoholu. V ČR se jedná o nejrozšířenější typ závislosti (Matoušek a kol., 2016, s. 25).

3.1.3 Zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin

Do této kategorie bychom mohli zařadit domácí násilí, které v sobě zahrnuje, jak zlé nakládání, tak na to navazující odsouzení pro spáchání trestného činu. Velmi úzce je to provázáno s alkoholem, který bývá velmi často přítomen. Důsledky domácího násilí jsou děsivé, a pokud jsou děti svědkem tohoto chování, je na místě si položit otázku, zda budou schopné normálního fungování. Nebude tento vzorec vtištěn tak silně, že je bude ovlivňovat i po zbytek života?

Německý kriminolog Schneider řekl, že domácí násilí je nejrozšířenější formou násilí vůbec, dá se nejméně kontrolovat a co do frekvence a závažnosti se jedná o formu nejvíce podceňovanou. Pojem domácí násilí v sobě zahrnuje různé formy fyzického, sexuálního i psychického týrání. Ve většině případů se jedná o násilí páchané muži vůči ženám, a to

vlastním manželkám, družkám nebo partnerkám. Někdy se cílem tohoto násilí stanou děti či prarodiče. Charakteristickým rysem domácího násilí je jeho opakování, stupňování, dlouhodobost a téměř každodenní přítomnost. Jeho podoby mohou být různé – jedná se o hrubé nadávky, ponižující urážky, opakované kritizování, zesměšňování, omezování osobní svobody. Může mít také formu ekonomického vydírání, vyhrožování tělesným ublížením nebo se jedná o přímé tělesné bití. Domácí násilí je destruktivní jednání, které začíná útoky proti lidské důstojnosti, pokračuje útoky proti zdraví a vrcholí útoky proti lidskému životu (Matoušek a kol., 2005, s. 277). Díky Shermanovi se prosadilo členění pachatelů domácího násilí podle jejich sociálního ukotvení. Prvním typem je domácí násilník s dvojí tváří. Ten se doma projevuje násilně, okolí ho vnímá jako seriózní osobu. Druhým typem je sociálně problémový pachatel domácího násilí. Mohli bychom je také definovat jako pachatele z vyšších a nižších sociálních vrstev. S tím úzce souvisí skutečnost, že v rodinách ze střední a vyšší vrstvy, se toto konání hůře odkrývá (Matoušek a kol., 2005, s. 229). Reakce společnosti na domácí násilí sahá od zákonné represe, která v některých zemích zahrnuje zákaz vstupu agresora do společné domácnosti, na dobu jasně vymezenou. Na to navazuje krizová intervence poskytovaná oběti a také terapeutické kurzy pro pachatele, resp. pro dvojice, které bydlí dohromady (Matoušek a kol., 2016, s. 56).

3.2 Dopady rozvodu

Každý jedinec, který se rozhodne, že již nechce setrvávat v daném status quo, musí vědět, že to, co bude následovat, bude těžké období, ale nikdo si nepřipouští, že by to mohlo být „až tak zlé“. Předpokládají totiž, že druhá strana pochopí, že již tak nejde pokračovat a že je rozvod (rozchod) vlastně dobrým řešením. Opak je pravdou a teprve nyní může začít skutečný boj – o zásadní věci, ale i maličkosti. Pokud jsou manželé, pak to bude i o majetku, výživném, vyrovnávání se atd. Je otázkou, kdyby toto vše bylo dopředu zřejmé, zda by se člověk nesnažil o větší pochopení, spolupráci a kompromis.

Rozvod je, až na výjimky, výsledkem dlouhého rozhodování, většina lidí tuší, do jakých nesnází je rozvádění přivede. Rozvodový úmysl nevzniká symetricky, jeden z partnerů je v těchto úvahách dále než ten druhý. Iniciátor rozvodu zahajuje proces emočního odpoutávání od partnera s předstihem. Ve chvíli, kdy je jeden z partnerů rozhodnutý vztah ukončit začínají se profilovat rozvodové role, které mohou být symetrické (obě strany postupují podobně)

nebo komplementární (jeden se odpoutává a projevuje se nezávisle, druhý se naopak chová závisle a zkouší strategie připoutávání, je frustrován, protože tato strategie nepřináší očekávaný výsledek). Mnohem častější je komplementární konstelace rolí (Matoušek a kol., 2005, s. 63). Jeden, nebo i oba partneři, procházejí několika rozchodovými fázemi (Smith, 2004, s. 23). Fáze, kterými si partneři prošli, vedou buď k obnovení vztahu, ustrnutí v rozpadlém vztahu nebo k ukončení vztahu (Klimeš, 2015a, s. 78-79).

V této souvislosti mě zaujala myšlenka, kterou publikovala Dudová, kdy si mnozí z nás neuvědomují rozdílnost dopadů rozpadu rodiny, které jsou spojeny s postavením muže a ženy ve společnosti.

Dopady rozpadu rodiny jsou odlišné pro ženy, muže i děti. Ženy jsou ohroženy chudobou, hledají možnosti, jak zajistit rodinu po ekonomické stránce a přitom věnovat dostatek času dětem. Vyrovnávají se také s emocionální ztrátou, musí stanovit nová pravidla a získávají novou autoritu. Naproti tomu mužům zůstává jejich profesionální status a mají větší ekonomickou stabilitu. Na druhou stranu rozchod pro muže zpravidla znamená omezení nebo úplné přerušování kontaktu s dětmi (Dudová, 2008, s. 28-35). Dopady rozpadu rodiny na dítě závisí do značné míry na tom, jak rychle rodiče odloží stranou neshody mezi sebou a zaměří se na duševní pohodu dítěte, což se však v mnoha případech neděje (Smith, 2004, s. 25). Jak dítě rozvod zvládne, závisí i na tom, do jaké pozice, jej rodiče v průběhu rozpadu rodiny i po něm postaví. Nejvhodnější variantou je, že rodiče udržují pravidelný kontakt s dítětem, a zároveň se jim daří nevtahovat ho do rozvodového traumatu. Rodiče však mohou dítě využívat jako nástroj pomsty proti druhému rodiči, nebo poslední stéblo naděje v kontaktu s druhým rodičem, popřípadě spolu rodiče nekomunikují a své dítě využívají jako prostředníka, nebo se dítě stane náhradním partnerem rodiče, se kterým žije, popřípadě mohou být rodiče pohlaceni svými problémy a dítě zanedbávají (Matoušek a kol., 2005, s. 66 – 67).

4 Sít' organizací a institucí podporujících rozpadající se rodinu

Tato kapitola bude věnována institucím a sociálním službám, které nejvíce spolupracují s rodinami v rozpadu, jímž se nedaří svoji situaci dlouhodobě stabilizovat, opakovaně selhávají a potřebují proto vnější podporu odborníků. Rozpadající se rodiny mohou využít širokou síť pomoci a podpory. Pro účely této práce jsem vybrala rodinou nejčastěji využívané instituce a organizace na základě zkušeností pracovníků SAS Charity Valašské Meziříčí. V návaznosti na téma mé bakalářské práce, podrobněji přiblížím práci SAS poskytovanou Charitou, konkrétně ve Valašském Meziříčí.

Pokud se člověk ocitne v tíživé životní situaci, kterou není schopen vyřešit vlastními silami, ocení, když se může obrátit na někoho, s jehož podporou má naději, že vše zvládne lépe. Některé situace jsme schopni zvládnout za pomoci přátel, nebo blízké rodiny a stačí nám jejich podpora. Ovšem partnerské neshody jsou mnohem komplikovanější a je přínosné, využít nabídku odborníka, který je nezaujatý a objektivní a je schopen nám pravdivě odhalit, co můžeme změnit, resp. čím přispíváme k (ne)řešení problému. Ve chvíli, kdy je ale problém mnohem hlubší a zasahuje již fungování celé rodiny, včetně nezletilých dětí, je zcela žádoucí, požádat o pomoc službu, která pracuje komplexně. Cílem těchto služeb a konkrétních institucí je podpořit rodinu tak, aby se podařilo projít celou krizí s co nejmenšími následky a brát přitom ohled především na nezletilé děti.

Instituce, které v současnosti existují v ČR a vstupují do rodiny na základě vydefinovaného problému, jsou orgány státu, které reagují na informaci, že je dítě ohroženo chováním členů rodiny. Například nemá přiměřenou výchovnou péči, může být ohroženo konfliktem rodičů během rozvodu, nebo je ohroženo neplněním dalších povinností, které vymezuje zákon, např. neplacení výživného (Matoušek a kol., 2003, s. 189). Posoudit takovou situaci, ve které se nachází ohrožené dítě je složité a náročné. Komplexní problém nevyřeší jeden sociální pracovník, ale je potřeba vzájemně koordinovat spolupráci dalších odborníků, protože dítě je biopsychosociální individualitou. Z toho plyne nutnost posoudit každého jedince a jeho situaci, nejen z pohledu sociálního a sociálně právního, ale také z pohledu psychologického,

medicínského a zdravotního. Sociální pracovník vystupuje jako koordinátor, který sestaví potřebný tým pro řešení konkrétní kazuistiky (Matoušek a kol., 2003, s. 203).

4.1 Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)

Vytvoření záchytné sociální sítě mělo jeden jediný účel - zachytit (a tím i řešit) co největší počet problémů, které mohou ve společnosti vzniknout bez ohledu na to, zda se jedná o jedince, rodinu, komunitu. Moderní stát, který vnímá existenci sociálních rizik, ví, že podpora musí být široká a co nejvíce dostupná. Existuje celá řada služeb, které mohou pomoci a OSPOD je jednou z nejvíce využívaných, a to především kvůli existenci nezletilých dětí.

Činnosti OSPOD upravuje Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí. Dítětem se rozumí nezletilá osoba, která je mladší 18 let (Zákon č. 359/1999 Sb.). OSPOD vstupuje do rozpadající se rodiny vždy, když jsou v ní nezletilé děti a dochází k úpravě poměrů k těmto nezletilým dětem. Úprava poměrů k nezletilým dětem musí vždy předcházet rozhodnutí o rozvodu. Děje se tak proto, že žádný z rodičů nemůže zastupovat své dítě, protože se jedná o právní úkon, při kterém by mohlo dojít ke střetu zájmu. Soud proto stanovuje dítěti tzv. kolizního opatrovníka, a tím je právě OSPOD (Matoušek, Pazlarová, 2014, s. 157). Sociálně-právní ochrana dětí je cílená činnost, která zahrnuje především zajištění práva dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení, které směřuje k obnovení narušených funkcí rodiny (Špeciánová, 2007, s. 10). Zákon č. 359/1999 Sb., významným způsobem zasáhl do oblasti sociální práce s rodinou. Díky němu vznikl nejen větší prostor pro intenzivnější práci s celou rodinou, ale také přinesl větší variabilitu pro rodiny v možnostech využití sociálních služeb, které se zaměřují a pracují s rodinami, které se ocitli v obtížných situacích (Zvonařová, 2005, s. 6). Pokud nastane situace, která ohrožuje řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte, kterou rodiče nebo osoby zodpovědné za výchovu dítěte nemohou nebo nejsou schopni sami řešit, je nezbytné přijmout na ochranu dítěte a k poskytnutí pomoci rodičům nebo osobám zodpovědným za výchovu dítěte potřebné opatření sociálně-právní ochrany. Tyto opatření upravuje část třetí (Zákon č. 359/1999 Sb.).

4.2 Soudy

Vždy, když se rodiče rozcházejí, je potřeba upravit výchovu a výživu dětí, která se řeší na soudu. Ve hře jsou pouze dvě možnosti. První je dohoda, kterou rodiče na soud dají a ten jí schválí. Druhá varianta je, že ke shodě nedojde a musí rozhodovat soud.

Je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení, může být manželství rozvedeno. Manželství s dětmi nelze rozvést, dokud soud nerozhodne o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů (Zákon č. 89/2012 Sb.). Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu. Určí zejména, komu bude dítě svěřeno do výchovy (zda matce či otci), popřípadě, zda bude dítě svěřeno do společné nebo střídavé péče obou rodičů a dále jak bude každý z rodičů přispívat na výživu dítěte (Warshak, 1996, s. 45-48). Soud má při právním úkonu, kterým je rozvod především respektovat zájmy nezletilých dětí. Vedle rozvodového řízení, které upravuje konkrétně styk s nezletilými dětmi, probíhá také řízení o vypořádání majetku a o užívání bytu (Matoušek a kol., 2016, s. 192).

4.3 Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (SAS)

Poskytování sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi se řídí zákonem O sociálních službách č. 108/2006 Sb., v platném znění, službu upravuje § 65 a Vyhláška č. 505/2006 Sb.

Podle Zákona č. 108/2006 Sb. je SAS pro rodiny s dětmi zařazena mezi služby prevence. Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení lidí, kteří jsou tímto ohroženi v důsledku krizové sociální situace, životních návyků a způsobu života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem těchto sociálních služeb je napomáhat lidem k překonání jejich nepříznivé situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů (Zákon č. 108/1999 Sb.). Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi mohou být poskytovány terénní, případně ambulantní formou. SAS je poskytovaná rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje (Zákon č. 108/2006 Sb.). Zákon definuje čtyři základní činnosti, na základě

kterých, může být tato sociální služba poskytována, a to výchovně vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (Zákon č. 108/2006 Sb.). V případě, že SAS pracuje s rozpadající se rodinou, tak pracovník využívá obvykle pouze dvě z těchto zákonem definovaných činností a to konkrétně výchovně vzdělávací a aktivizační činnosti, a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Smyslem podpory je klást důraz na koncepční řešení problematiky služeb pro rodiny. V centru systematického úsilí a pozornosti je právě rodina. Složitost života rodin je reflektována potřebou rozvíjet komplexní služby, jež nabízí široké spektrum pomoci, které reaguje na odlišné potřeby v rodinách. Koncepčnost přístupu je pak podtržena snahou o jasné určení jak institucionálního, tak finančního rámce (Navrátilová, 2007, s. 113). Velmi důležité při práci s rodinou je také vytvoření sítě spolupracujících organizací a institucí, které mohou být nápomocny při efektivním řešení situace rodiny. Těmito službami mohou být např. terénní programy, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, azylové domy. Důležitá je také spolupráce s institucemi jako je OSPOD, školská zařízení, PČR, probační a mediační služba, úřad práce a další (Moravskoslezský kraj, 2020). Základními zásadami poskytování sociální služby je, že musí zachovávat lidskou důstojnost, musí vycházet z individuálních potřeb, musí působit aktivně, podporovat samostatnost, motivovat k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služba musí být poskytována v zájmu osob a také v náležitě kvalitě způsobem, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod (Zákon č. 108/2006 Sb.).

4.3.1 SAS pro rodiny s dětmi Valašské Meziříčí

V této podkapitole popíši aktuální registraci SAS pro rodiny s dětmi Charity Valašské Meziříčí. Jako zajímavost uvádím, že v období, mezi březnem až dubnem 2023, by mělo ve službě dojít ke změně registrace. Konkrétně se změna bude týkat cílové skupiny, veřejného závazku, zásad poskytování služby a cílů služby.

Posláním SAS pro rodiny s dětmi Valašské Meziříčí je, že aktivizuje a podporuje rodiny s nezletilými dětmi v situaci, kdy není v jejich možnostech, schopnostech, dovednostech a postojích samostatně plnit své základní funkce. Smyslem této služby je podpora a vedení

jednotlivých členů při obnově těchto funkcí (Charita Valašské Meziříčí, 2022). Služba je poskytována bezplatně v domácnostech klientů a v terénu ORP Valašské Meziříčí, ORP Rožnov pod Radhoštěm a ORP Hranice na Moravě (Charita Valašské Meziříčí, 2022). SAS nabízí rodině podporu a nácvik rodičovských kompetencí, podporu a nácvik aktivit, které vedou k rozvoji dítěte, podporu při hledání a udržení zaměstnání nebo bydlení, podporu při vytváření rozpočtu domácnosti, podporu při vyřizování běžných záležitostí, podporu kontaktů s rodinou a sociálně terapeutické činnosti (Charita Valašské Meziříčí, 2022). Pracovníci SAS pracují na základě vydefinovaných zásad poskytování služby, kterými jsou respektování lidské důstojnosti a jedinečnosti, potřebnost a podpora samostatnosti, respektování svobody volby, partnerství, nestrannost a práce v křesťanském duchu (Charita Valašské Meziříčí, 2022).

Cílem SAS je rodina, která: dokáže sama účelně hospodařit s přijatými prostředky, zvládne zabezpečit pravidelnou školní (předškolní) docházku a vhodné prostředí ke studiu, vytváří vhodné prostředí pro zdravý vývoj dětí, a umí využívat příležitostí a obecných institucí k dobru svého růstu a uplatnění svých členů v daném společenském prostředí (Charita Valašské Meziříčí, 2022).

5 Metody práce s rodinou v rozvodu

Když se rodina rozpadá, tak je to pro všechny členy rodiny velmi náročná situace, i když pro každého z úplně jiného úhlu pohledu. Pro rodiče to konkrétně znamená úplně něco jiného, než pro dospívající a nezletilé děti. Každý jedinec je zasažen jinou intenzitou, nejistotou, důsledky a také každý hledá jiné odpovědi. Proto je využití konkrétní odborné pomoci velkým přínosem, protože je při řešení myšleno na všechny členy a nikdo není vyčleněn. Aby tato práce mohla být co nejefektivnější, je třeba využívat různé metody práce, které budou vhodné v dané situaci a zároveň podpoří jednotlivé účastníky procesu při hledání nejvhodnějšího individuálního řešení pro danou rodinu. Jejich znalost a využití může přinést pozitivní efekt v individuálním procesu řešení, ale také v celém kontextu dané rodiny.

Obsahem poslední kapitoly teoretické části mé bakalářské práce, je přiblížení konkrétních metod práce ve službě, kterou jsem vybrala. Na základě jejich pracovních zkušeností jsem sestavila soubor nejčastěji využívaných metod práce ve službě SAS, kterou provozuje Charita ve Valašském Meziříčí.

Smyslem sociální práce s rodinou by měla být snaha o zajištění nabídky účinné podpory a pomoci s řešením, co nejširšího spektra problémů, které rodiny zatěžují a mohou být tímto způsobem zmírněny. Dílčími cíli poskytování služeb pro rozpadající se rodiny mohou podporovat duševní zdraví a psychickou stabilitu rodinných příslušníků, jako prevenci rozpadu rodin, řešit konflikty a problémy v rodinném a partnerském soužití ve snaze obnovit soběstačnost a funkčnost rodiny, podporovat ohrožené rodiny (Vítková Rulíková, 2009, s. 1).

5.1 Případová práce

Smyslem této práce je jedno jediné – řešit konkrétního klienta v jeho jedinečné konstelaci a v individuálním prožívání. Jde o jediné, aby dokázal využít v budoucnosti maximum svých kompetencí. Společně hledají oblasti, ve kterých si je jistější a tudíž je může zvládat více samostatně a naopak. Dojde ale i na oblasti, které jsou pro klienta nové, náročné, nebo příliš složité a tam se úsilí více zacílí.

Případová práce je metoda sociální práce, která má nejdelší tradici. V případové práci jde o práci s jednotlivým případem, kdy se za „případ“ považuje jedna osoba, pár nebo případně i celá rodina. Případová práce vychází z toho, jak svou situaci vnímá klient. Pracovníkova intervenční strategie může mít podobu krizové intervence, poradenství či obhajování klientových zájmů, případně se řeší ohraničený problém (Matoušek a kol., 2016, s. 171). Cílem případové práce je podporovat jedince (rodinu) tak, aby si pomohla sama. Důležité je porozumění rodině, kultuře a společnosti, ve které se jedinec (rodina) nachází (Gulová, 2011, s. 54). V případové sociální práci je nesmírně důležitá profesionální role sociálního pracovníka, který doprovází klienta při zvládnutí problémové situace. Dává mu k dispozici svoji profesionální erudici a v procesu spolupráce mu pomáhá reflektovat jeho klíčové problémy a čeho a jak chce dosáhnout. Sociální pracovník v principu zastává roli „experta na řešení problémů“, nikoli na obsah života klienta (Kaňák a kol., 2017, s. 12). Sociální pracovník je jakýsi průvodce a pomocník, který neřídí klienta, ale cílenou sociální intervenci. Pokud má být intervence pracovníka úspěšná, nesmí se zaměřit na bezmoc klienta, ale naopak by měl klienta přesvědčit, že má kapacitu na řešení svého problému. Pak jej může podporovat a pomáhat mu nacházet nové roviny pohledu a díky tomu také nové způsoby řešení (Matoušek a kol., 2003, s. 68).

Fáze případové práce jsou hodnocení potřeb a prostředí klienta se zaměřením na jeho zdroje pro uspokojení potřeb a hodnocení interakce mezi klientem a prostředím; plánování služby, poskytování služby, průběžné hodnocení služby a případná úprava nastaveného plánu a závěrečné hodnocení kazuistiky (Matoušek a kol., 2013, s. 263). (Vy)hodnocení spolupráce by měl zásadně provádět někdo jiný (nezaujatý) než ten, kdo intervenci realizoval nebo poskytoval podporu (Matoušek a kol., 2016, s. 171).

5.2 Případová konference

Případová konference je dobrý nástroj práce s rodinou v případě, že je dobře připravená, a to subjektem, který jí svolává. Osvědčilo se, když je vedena nestranným moderátorem, který je připravený a celé setkání má nejen jasnou strukturu, ale i cíl. Pokud tomu tak není, tak není efektivní.

Případová konference je plánované, koordinované a pevně strukturované setkání rodičů, dětí a odborníků, kteří spolupracují, v minulosti pracovali nebo budou pracovat s ohroženým dítětem, jeho rodiči nebo s členy širší rodiny (Bechyňová, 2012, s. 14).

Případovou konferenci můžeme definovat také jako odbornou diskuzi zúčastněných stran nad konkrétním případem ohroženého dítěte nebo jeho rodiny. Smyslem případové konference je rychlé a úplné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny s cílem nalézt optimální řešení. Zúčastnění společně hledají vhodná řešení, společně vypracovávají postup s cílem naplňování potřeb dítěte (individuální plán péče). Právě individuální plán péče naplňuje princip případové konference. Případová konference je moderní a efektivní nástroj sociální práce, vrací kompetence a hlavní iniciativu zpět klientovi a jeho rodině. Díky tomu, že individuálně řeší konkrétní situaci klienta, přináší nové pohledy, nápady a možnosti řešení jeho situace. Umožňuje průběžné sledování vývoje klientovy situace a snižuje rizika poškození klienta chybným rozhodnutím jednotlivce. V neposlední řadě profesionalizuje výkon OSPOD. Tohoto setkání se účastní určené odborníci za účelem řešení konkrétního problému a probíhá za, nebo i bez, přítomnosti dítěte a jeho rodiny (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011, s. 7).

5.3 Rodinná mediace

Při využití této metody by mělo dojít ke konkrétní dohodě. Ideálním výsledkem je nastavení další spolupráce mezi partnery, kteří si nebudou škodit, ale naopak kooperovat. Jde o bezpečné neutrální prostředí, kde je možné vše otevřít, otevřeně popsat, poté vysvětlit a dovolit druhému, aby se k tomu vyjádřil.

Setkání členů rodiny, kteří potřebují řešit nedorozumění mezi sebou, se nazývá rodinná mediace. V současnosti se u nás tento druh mediace využívá především k řešení sporů mezi rodiči v době před rozvodem, během něj a po něm. Klienti mediace potřebují vyřešit velké množství otázek, které je provázejí v období spojeném s rozpadem vztahu. Přesto často nepřicházejí dobrovolně, ale spíše na popud pracovnice OSPOD nebo soudce, a to i z důvodu malé informovanosti (Matoušek a kol., 2003, s. 134). Mediace může pomoci rodičům, kteří se chtějí dohodnout na tom, jak bude jejich život a život jejich dětí vypadat v budoucnu. Toto setkání řeší především otázky typu, komu budou děti svěřeny do péče, jaká bude výše výživného, jak bude vypadat bydlení obou partnerů a jaké bude rozdělení financí. V rámci mediace mohou rodiče vyřešit i detailnější otázky jako jsou např. jak bude probíhat výměna

informací o dětech, jak spolu budou komunikovat, podle jakých výchovných principů budou děti vychovávány, jak budou řešit otázky kolem nemoci dítěte, jak určí náhradní termín návštěvy u druhého partnera, jak budou dětem pořizovat dárky nebo setkávání se širší rodinou (Matoušek a kol., 2003, s. 134).

Mediace pomáhá rodičům co nejvíce ochránit děti před důsledky rozpadu rodiny, protože díky mediaci jsou rodiče schopni vyřešit důležité otázky spojené s rozvodem rychle, dokážou spolu komunikovat i v budoucnu a mají vysokou šanci se vyhnout zdlouhavému a emočně náročnému rozvodu u soudu (Vrabcová, 2022). Rodiče jsou, právě díky mediaci, motivováni ke změně svých postojů a chování. Podporuje je v nastavení realistických cílů, nalezení nových přístupů ke starým problémům a také k vyjádření svých pocitů, a to vše se zaměřením na pozitivní rovinu. Tato metoda je efektivní a hospodárná a umožňuje nahlížet na konflikty jako na procesy mezilidské interakce, které se odehrávají v právním rámci. Je třeba si uvědomit, že mediace není všelék a pro některé případy není vhodná (Matoušek a kol., 2003, s. 134).

5.4 Cochemský model (také známý jako Cochemská praxe)

Tento inovativní model práce mezi zainteresovanými stranami, jež jsou účastníky konkrétní causy, si v ČR teprve hledá své místo a k jejímu zavádění dochází postupně. Vše, co je nové, potřebuje svůj čas, ale je jisté, že v některých městech už se s tímto přístupem pracuje. Jedná se například o města Nový Jičín a Most.

Cochemská praxe vznikla v 90. letech 20. století v německém kraji Cochem-Zell, odkud se rozšířila do celé Evropy. Za jejího autora je považován opatrovnický soudce Jürgen Rudolph. Cochemská praxe stojí na čtyřech základních principech. Prvním principem je snaha o to, aby se spor mezi rodiči vyřešil, co nejdříve a konflikt dál neeskaloval a situace se nezhoršovala. Soud může například nařídit jednání do 14 dnů od podání návrhu. Druhým základním principem je řešení zachování rodičovské odpovědnosti za dítě u obou rodičů. Otázkou tedy není, **kdo** z rodičů bude mít dítě v péči, ale **jak** bude mezi ně péče rozdělena. Dalším principem je, že soud vždy preferuje dohodu rodičů, před názorem soudu. Čtvrtým a posledním principem je vedení rodičů k dohodě za pomoci odborníků. Zpočátku může jít o vynucenou spolupráci rodičů (pod hrozbou znevýhodnění v soudním sporu), postupem času se však obvykle stává dobrovolnou. Praxe je téměř 100% úspěšná, prakticky ve všech

případech dokáže dovést rodiče k dohodě (Cochemská praxe, 2020). Cochemská praxe se označuje jako interdisciplinární spolupráce profesí, zabývající se záležitostmi dětí. Základem této spolupráce je, mimo jiné, že vzájemně koordinované profese vnímají konflikt rodičů, perspektivou dítěte. Cílem je přivést rozhádané rodiče k jejich rodičovské autonomii a tím ke (znovu)nabytí společné odpovědnosti, v zájmu svých dětí. Způsob práce a úředního jednání se na základě trvalého dalšího vzdělávání profesí a rozvoje vypracovaných premis vyznačuje časnou a tím i preventivní intervencí v konfliktech. V případě, že nebylo nalezeno počáteční mimosoudní a rovněž rychle nařízené řešení, sepíší advokáti každého z rodičů krátce pozice svých klientů a doručí je soudu rodinného práva, který během dvou až tří týdnů určí termín prvního ústního soudního jednání, kterého se zúčastní rodiče, advokáti a odbor péče o dítě. Před tímto jednáním kontaktuje odbor péče o dítě rodiče a děti informuje se o aktuální situaci. Během prvního soudního jednání mají všichni zúčastnění možnost podrobně objasnit své pozice, zájmy a potřeby. V případě, že rodiče nedojdou ani k minimální dohodě, jsou bezprostředně po jednání odesláni do poradny, která bezodkladně začne pracovat na poradenském konceptu. V závislosti na konkrétní sporné situaci připadá v úvahu místo poradny angažování rovněž rychle a cíleně jednajícího soudního znalce. Tento postup výrazně deeskaluje vzniklý konflikt (Jürgen, 2007, s. 46). Klimeš při mapování Cochemské praxe uvádí, že tato metodologie není úplně univerzální a pro malé procento rozvádějících se není vhodná. Využití Cochemské praxe selhává u osob s extrémními poruchami osobnosti (psychopatie). Nefunguje ani u rodičů, kteří jsou již deformováni dlouhodobým a neřešeným sporem o dítě, jelikož se u nich začíná objevovat psychopatické chování, i když sami poruchu osobnosti nemají. Extrémní podmínky lámou charaktery lidí. Cochemská praxe selhává také tam, kde ji někteří z profesionálů ignorují, či přímo sabotují – především advokáti rodičů a soudci. Nefunguje ani tam, kde úřady operativně neřeší vznikající problémy a tam, kde systém trestá ty, kteří se jej snaží narušit či zničit (Klimeš, 2015b).

5.5 Asistovaný kontakt, asistované předávání dítěte

V některých situacích může soud rozhodnout, že setkání dítěte s rodičem proběhne za asistence pracovníka. Dochází k tomu většinou v případech, kdy je velká pravděpodobnost výskytu problémů, potíží či dokonce krizových situací. Rodiče také mohou vyhledat pomoc

na doporučení (např. OSPOD) pro asistované předání dítěte. V takovém případě je po dobu přechodu dítěte od jednoho rodiče k druhému přítomný pracovník.

Asistovaný kontakt je komplexní záležitost, která má jen minimální legislativní zakotvení. Ačkoli jsou pro OSPOD zcela běžným nástrojem, který mohou využít v případě, kdy řeší spor mezi rodiči, kterým se nedaří dohodnout na tom, zda a za jakých podmínek může být jeden z nich (obvykle ten, co nemá dítě v péči) v kontaktu s vlastním dítětem. Tato specifická situace má určitou délku a možnosti úpravy styku jsou různé, záleží na možnostech, schopnostech a požadavcích rodičů s přihlédnutím k věku potřebám a přáním dítěte. Asistence u kontaktu s dítětem vyplývá z dohody nebo rozhodnutí soudu. Jsou jasně stanoveny podmínky, za jakých bude rodič s dítětem trávit čas. Jako službu rodinám nabízí asistované kontakty v ČR jen několik neziskových organizací (např. SAS pro rodiny s dětmi). (Brzobohatý, Nováková, Podešvová, 2015, s. 201-202). Důvody pro asistovaný kontakt rodičů a dětí mohou být následující: pokračování kontaktu rodiče s dítětem, znovu navázání vztahu po dlouhém odloučení, vybudování vztahu, pokud zde nikdy předtím žádný nebyl (nikdy se neviděli). Dalšími důvody mohou být tyto rizika: případy, ve kterých se vyskytuje obvinění (usvědčení) z domácího násilí, týrání nebo zneužívání dítěte, užívání návykových látek, při pochybnostech ohledně úrovně rodičovských kompetencí nebo duševního zdraví rodiče, při hrozbě únosu dítěte (Brzobohatý, Nováková, Podešvová, 2015, s. 205). Časový rámeček asistovaných styků je předem domluven, asistent však může čas zkrátit a to především v případech, kdy je setkání pro dítě z jakéhokoli důvodu příliš stresující. Pokud se všichni účastníci domluví, může být doba setkání prodloužena, je-li to v zájmu dítěte. Pokud dojde k dřívějšímu ukončení styku rodiče a dítěte, než bylo dohodnuto, je tento fakt vždy uveden ve zprávě z asistence (Brzobohatý, Nováková, Podešvová, 2015, s. 213).

6 Výzkumné šetření

6.1 Výzkumná otázka

Hlavní výzkumná otázka: *Co se osvědčilo při práci s rozvádějící se rodinou?*

VO1: *Podle čeho vyhodnotíš, že je tvoje práce v rodině úspěšná?*

VO2: *Jaký přínos mají, pro tvoji práci, metodiky a vnímáš také vliv pracovního týmu?*

VO3: *Podle čeho poznáš, že došlo v rodině k posunu?*

VO4: *Myslíš, že asistovaný kontakt, nebo předání dítěte spadají do základních činností SAS dle Zákona 108/2006 Sb.?*

VO5: *Jak probíhá následná práce s klientem?*

VO6: *Jak probíhá spolupráce s dalšími organizacemi, institucemi, odborníky v rámci spolupráce s rozvádějícími se rodinami?*

VO7: *Funguje lépe, když se službou spolupracují oba rodiče?*

VO8: *Daří se ti zůstat, při práci s rozvádějící se rodinou, neutrální?*

VO9: *Používáš při práci s klientem zpětnou vazbu?*

VO10: *Myslíš si, že tě práce s rozvádějícími se rodinami nějak pracovně i soukromě ovlivnila?*

6.2 Metoda výzkumu

K zodpovězení výzkumné otázky je použita metoda kvalitativního výzkumu. Dříve byl kvalitativní výzkum vnímán pouze jako doplněk kvantitativních výzkumných strategií. Postupem času však získal rovnocenné postavení s ostatními formami výzkumu. Kvalitativní výzkum zahrnuje celou řadu přístupů. Jde o proces hledání porozumění, ve kterém vytváří výzkumník ucelený obraz. Výzkum probíhá v přirozených podmínkách (Hendl, 2005, s. 49-50).

Cílem výzkumu je zjištění, co se pracovníkům daří při práci s rozpadající se rodinou. Pro tento výzkum je vhodnější kvalitativní přístup, jelikož je vhodnější pro menší výzkumný vzorek a tím je možné s daným výzkumným vzorkem navázat osobnější a otevřenější rozhovor a tím získat relevantnější data.

6.3 Metoda sběru dat

Interview je rozhovor, který je moderovaný a prováděný s určitým cílem a účelem výzkumné studie. Důležitým znakem interview je, že jej není možné provádět bez kombinace s metodami pozorování. Kvalitní interview není možné provádět bez kvalitního pozorování. Přitom není dobré pozorování redukovat pouze na vnější projevy člověka, protože sebereflexe tazatele a jeho vlastní práce během rozhovoru je stejně důležitá jako schopnost pozorovat dotazovaného. Citlivost tazatele k signálům vlastního těla, schopnost reflektovat v procesu rozhovoru své pocity a projevy mohou být účinnými nástroji při práci s motivací dotazovaného a vytvářením vztahu s ním. Čím důvěrnější a otevřenější je atmosféra při provádění interview, tím bohatší a více validní data je schopen získat (Miovský, 2006, s. 156).

Výzkumnou metodou pro tento výzkum byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru. Je to vůbec nejrozšířenější podoba metody interview, protože dokáže řešit nevýhody jak nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview. Pro polostrukturované interview je potřeba se lépe technicky připravit, kdy si vytvoříme určité schéma, které je pro tazatele závazné (Miovský, 2006, s. 159).

Tazatel má definované minimum otázek a témat, které chce probrat. Může se lišit pořadí, drobné nuance ve znění a stylu pokládání otázek. Na tyto otázky se pak nabaluje množství doplňujících otázek, které se jeví jako smysluplné nebo rozšiřující původní zadání. Obvykle se tyto doplňující otázky ukazují být velmi užitečné a přinášejí důležité informace o kontextu a pomáhají lépe uchopit problém, který nás zajímá (Miovský, 2006, s. 160).

6.4 Výzkumný vzorek a jeho výběr

Od roku 2016 jsem pracovala jako terénní pracovnice v sociálních službách Charity Valašské Meziříčí, kde postupem času přibývá rozvádějících se rodin, a tím i zkušeností a dobré praxe. Vzhledem k dlouhodobým zkušenostem s touto problematikou jsem si jako výzkumný vzorek k naplnění výzkumné otázky zvolila právě tuto službu. V současné chvíli pracují v SAS Charitě Valašské Meziříčí pouze ženy. Informenty se stalo celkem 5 sociálních pracovníků SAS Charity Valašské Meziříčí.

Informanti:

- pracují v SAS CHVM od 2,5 do 8 let
- spolupracují s 1 až 6-ti rozvádějíci se rodinami
- rodiny spolupracují s dotazovanými pracovníci SAS přibližně 1 až 8 let

6.5 Průběh výzkumu a metoda zpracování dat

Před samotným výzkumem jsem kontaktovala vedoucí SAS Charity Valašské Meziříčí a ta, po domluvě se sociálními pracovníci SAS sdělila, které pracovnice souhlasí s osobním rozhovorem a současně jsou vhodné pro tento rozhovor (mají zkušenost s rozvádějíci se rodinami, jsou zaučené). Výzkum probíhal v prosinci 2022. Na začátku každého rozhovoru jsem účastnice rozhovorů seznámila s tématem mé práce a s cílem této práce. Účastnice rozhovorů byly srozuměny s tím, že rozhovory jsou zcela anonymní. V mé práci budou vedeny pod čísly a informace, které mi sdělí, budou použity pouze pro účely mé bakalářské práce. Jako metodu fixace jsem využila audiozáznam, který představuje pro výzkumníka velikou podporu a pomoc a nespornou výhodou je komplexnost a autentičnost záznamu (Miovský, 2006, s. 197). Předem jsem si vyžádala souhlas s nahráváním rozhovorů, který je v těchto případech nutný (Hendl, 2005, s. 167). Všechny účastnice souhlasily.

Vzhledem k tomu, že se jedná o mé kolegyně, tak si v rozhovorech tykáme. Na začátku rozhovoru jsem zjišťovala délku praxe v SAS pro rodiny s dětmi v Charitě Valašské Meziříčí, dále počet rozvádějíci se rodin, se kterými v současné chvíli spolupracují nebo v minulosti spolupracovaly. V rámci jednotlivých rozhovorů jsem se řídila předem připraveným okruhem otázek. Některé rozhovory probíhaly plynule a v některých případech bylo potřeba se více doptávat. Rozhovory trvaly přibližně tři čtvrtě hodiny až hodinu. Prvním důležitým krokem převedení dat z netextové povahy do textové povahy nazýváme transkripce (Miovský, 2006, s. 205). Po získání polostrukturovaných rozhovorů ve formě audiozáznamu, jsem provedla doslovnou transkripci.

6.6 Metoda analýzy dat

Pro analýzu získaných dat jsem zvolila metodu vytváření trsů. Tato metoda slouží k tomu, aby byly určité výroky seskupeny a konceptualizovány do skupiny, která vznikla na základě vzájemné podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Díky tomuto procesu vznikají obecnější, induktivně formované kategorie, jejíž zařazení do dané skupiny je spojeno s určitými opakujícími se znaky, určitým charakteristickým uspořádáním. Společným znakem takové skupiny je vyhledávání všech pasáží ve výrociích osob, které se týkají jednoho úzce ohraničeného tématu (Miovský, 2006, s. 221).

Pro lepší orientaci v jednotlivých rozhovorech jsem se rozhodla využít techniku barevného odlišení textu. Pro každé téma rozhovoru je zvolena jiná barva, tak jsou označeny části textu, které souvisí s výzkumnými otázkami.

6.7 Limity výzkumu

Výzkumník jako ostatní příslušníci společnosti má své přesvědčení a názory, je příslušníkem určité sociální skupiny a ve společnosti má určité postavení. Tyto aspekty ovlivňují jeho pohled na zkoumané problémy a přístup k nim (Miovský, 2006, s. 71). V rámci výzkumu mé bakalářské práce jsem v roli nejen výzkumníka, ale také pracovníka SAS Charity Valašské Meziříčí, proto je potřeba si zvědomit, jaká úskalí z této dvojrole mohou plynout. Vzhledem k pracovnímu vztahu mezi mnou a informenty by mohlo dojít ke zkreslení výzkumu. Ze strany výzkumníka může dojít ke zkreslení toho, co jako pozorovatel přináší do výzkumu v podobě subjektivních teorií, předsudků nebo vlastností. Toto může ovlivňovat výběr výzkumných otázek, dat i oprávněnost závěrů (Hendl, 2005, s. 148). V takovém případě totiž výzkumník ví přesně, jak má výzkum probíhat, ví, co se chce od účastníků dozvědět a všechny ostatní vlivy se snaží eliminovat (Miovský, 2006, s. 72). Posílení autoreflexe výzkumníka tak, jak ji popisuje Miovský je vhodný nástroj pro předcházení zkreslení výsledků výzkumu. „Autoreflexe je pro výzkumníka jedním z klíčových nástrojů a je třeba, aby byl jako takový podroben systematické kontrole. Důležitá je dobrá schopnost reflektovat motivy svého jednání v průběhu výzkumné činnosti“ (Viewegh, King, dle Miovský, 2006, s. 76).

7 Analýza získaných dat a interpretace výsledků

VO1: „Podle čeho vyhodnotíš, že je tvoje práce v rodině úspěšná?“

Informentka 1 - „Mám teď klientku, je na ní hrozně vidět, že je jistější. Dva, tři měsíce zpět, když jsme s ní začínali spolupracovat, tak byla úplně rozklepaná. Teď mám pocit a i to říkala, že se cítí sebejistěji a má nad věcmi nadhled.“

Informentka 2 - „Když společnými silami dospějeme alespoň k plnění kroků, které směřují ke splnění klientova cíle. Konkrétně je pro mě posun, když spolu rodiče dokáží komunikovat, předávat dítě bez problémů, domlouvat se i mimo kontakty v mimořádných situacích.“

Informentka 3 - „Na základě vyhodnocení plánu. Úspěšná spolupráce může být i taková, kdy byly klientce děti odebrány z péče a svěřeny do péče otce. Klientka hodnotila spolupráci pozitivně a další zakázku neměla, kontakty s dětmi nastaveny má i když ne tak, jak původně chtěla, ale nehroučí se z toho. Vnímá to jako fázi života.“

Informentka 4 - „Když se podaří naplnit jejich cíl spolupráce.“

Informentka 5 - „Když se dítě předá v pohodě, rodiče spolu komunikují nebo třeba nekomunikují a dítě mezi nimi není prostředník. Rozhodně se tam musí z obou stran něco zlepšit.“

VO2: „Jaký mají pro tvoji práci přínos metodiky, a vnímáš také vliv pracovního týmu?“

Informentka 1 - „Pomáhají mi především kolegyně služebně starší a zkušenější. Ty zkušenosti jsou velmi důležité, protože je důležité nedat na první dojem. Sdílení případů na poradách a v rámci týmu je přínosné. S kolegyní, se kterou do rodiny chodím, ty lidi známe osobně, a je těžké některé zkušenosti o té rodině předat na poradě, protože to často ani nejde předat (jak působí, jak reagují, jaký mají výraz, a další drobnosti).“

Informentka 2 - „Metodiky určují ty hranice/mantinely, je to ten návod, jak to udělat. Hodně mi taky pomáhají zkušenosti od jiných kolegyně, informace ze školení, ze studia, z odborné literatury.“

Informentka 3 - „Nastavení pravidel, a to jakým způsobem vedu jednání se zájemcem, určuje celou další práci. Díky zkušenostem vím, co mám říct, na co mám klienta upozornit, abych se vyvarovala nepříjemnostem v průběhu poskytování služby, nebo při ukončování služby. Na základě zkušeností, které mám, je pro mě zásadní vydefinování zakázky klienta.“

Informentka 4 - „Tým má na mě velký vliv, všechno konzultujeme a radíme se na případových poradách a ve dvojicích. Dřív pro mě byly metodiky nesrozumitelné, ale teď je vytváříme znovu jednodušším a srozumitelnějším způsobem.“

Informentka 5 - „Rozvádějící se rodiny jsou nejčastější téma na případových poradách, co vyzkoušet jinak, když něco nefunguje. Děláme si i modelové situace. Pomáhá mi, když jedu do rodiny se služebně starší kolegyní a vidím její způsob komunikace, tak tím si sbírám další zkušenosti. Každá pracovnice mi něco dá, protože každá má jiný komunikační styl. Mnohdy je to přínosnější než školení na 8 hodin, protože to je jen teorie.“

VO3: „Podle čeho poznáš, že došlo v rodině k posunu?“

Informentka 1 - „Může to být rozsudek ve prospěch klienta a druhá strana se neodvolá, to je ideální případ. Pořád to ale neřeší předávání dětí, které může probíhat problematičtě.“

Informentka 2 - „Klient vyslechne a je schopen rozebrat problém nebo ty konkrétní situace a je schopen nad tím přemýšlet a potom i zreflektovat, že mu to pomohlo.“

Informentka 3 - „Klient je ochoten a schopen poslechnout si jiný názor a je schopen o tom přemýšlet. Klient je schopen dělat ústupky nebo měnit formulaci vět. Během spolupráce si osvojí nějaké návyky nebo způsoby komunikace. Často nevidím ten konečný výsledek, že se z nich stanou rodiče, kteří najednou fungují.“

Informentka 4 - „Jeden klient se mi posunul tak, že to vnímaly i okolní instituce. Začínal někde na úrovni, když ty tohle tak já taky a postupem času se situace měnila.“

Informentka 5 - „Netrpí tam děti, nejsou prostředníci. Začne to být jenom o těch rodičích, jak oni se domluví. Předání dítěte proběhne úplně v klidu, dítě se těší k rodiči i zpět.“

VO4: „Myslíš, že asistovaný kontakt, nebo předání dítěte, spadají do základních činností SAS dle Zákona 108/2006 Sb.?“

Informantka 1 - „Myslím si, že ano. Je to především o následné práci s klientem. Předávání dětí je pouze taková podpora, ale základ je v návazné práci.“

Informantka 2 - „Toto je dlouho debatované téma, ale v praxi vidím ty přínosy, především díky návazné práci s klientem, kterou děláme na rozdíl od jiných služeb.“

Informantka 3 - „Ano, ale nemá to smysl, pokud tam neprobíhá návazná práce. Přítomnost u předání dítěte nebo asistovaný kontakt jde ruku v ruce s návaznou prací a jedno bez druhého nedává smysl.“

Informantka 4 - „Ano, souvisí to s plněním zakázky klienta, můžeme v rámci asistovaných kontaktů nabídnout i výchovné činnosti nebo nácviky. Na rozdíl od jiných služeb poskytujeme následné schůzky, kde můžeme s tím klientem pracovat na tom, co by se mohlo změnit. Důležitá je přítomnost u předání/kontaktů, ale i návazná práce. Kontakty s dítětem jsou pro ochranu dítěte.“

Informantka 5 - „Neříkám, že to není naše činnost, ale podle mě by to měl dělat psycholog nebo OSPOD, který to vyhodnotí po svých metodikách. Ty situace jsou náročné a já nejsem psycholog a nevím, co se tomu dítěti děje v hlavě. Přesto věřím, že těm rodičům tam nějakou podporou jsme.“

VO5: „Jak probíhá následná práce s klientem?“

Informantka 1 - „Ta práce je o tom dlouhodobě působit na toho klienta tak, aby získal objektivní náhled na to, jak se chová a co dělá v té situaci.“

Informantka 2 - „Na schůzce s klientem reflektujeme, jak to probíhalo, co by se mohlo zlepšit a od čeho upustit.“

Informantka 3 - „Jsou to ty schůzky, co jsou mimo nebo po kontaktu/předání dítěte. Klienta na toto upozorňuji na začátku spolupráce a řeknu mu, že bez následných schůzek to nemá smysl, protože pokud tam chce mít jenom asistenci, za účelem potvrdíte mi, že jsem stál tam a tam a říkal to a to. Bez toho, abychom reflektovali průběh předání/asistovaného kontaktu a hledali možnosti změny, to není o SASce.“

Informentka 4 - „Na následné schůzce můžeme říct, tam by to šlo lepší, tam byste se k němu mohla víc přitulit, tam byste si s ním mohla víc hrát atd. Na návazné schůzce řekneme, tohle dělejte jinak, tohle dělejte jinak, tohle dělejte jinak.“

Informentka 5 - „Důležité je, aby byly ty schůzky pravidelné a návazné. Proběhne předávka a my tam třeba druhý den jedeme a mluvíme o tom, co za nás bylo v pořádku a kde je prostor pro zlepšení.“

VO6: „Jak probíhá spolupráce s dalšími organizacemi, institucemi, odborníky v rámci spolupráce s rozvádějícími se rodinami?“

Informentka 1 - „Případovou konferenci jsem v tomto případě nezažila ani jednu. OSPOD nás rodinám doporučuje a je rád, když spolupracují. Soud i OSPOD si žádají zprávy.“

Informentka 2 - „Z mojí zkušenosti nějaká širší, multidisciplinární spolupráce neprobíhá. Na schůzky s OSPOD nebo na soud jsme přizváni obvykle klientem jako jeho doprovod.“

Informentka 3 - „Soud nás osloví, že po nás chce zprávu, přizve nás k soudnímu jednání, nejsou překvapeni, že se účastníme soudního jednání. Několikrát se mi stalo, že mě soudkyně vzala k výslechu, aniž bych byla předem připravena. Chtějí po nás zprávy a čtou je u toho soudu. OSPOD ve Valašském Meziříčí nás doporučuje, bere nás jako partnery, účastníme se případových setkání, žádá si zprávy. Spolupráce s OSPOD v Hranicích je opatrná, tam se hledáme i z důvodu častého střídání pracovníků. Dobrou spolupráci máme i s paní psychologkou, která nám doporučovala rodiny ke spolupráci. Pokud si nejsem jistá v procesních věcech, odkazuji klienty do občanské poradny, kde je spolupráce také velice dobrá.“

Informentka 4 - „OSPOD nás teď na případové konferenci moc nezve, to spíš dříve. Jsme tam spíš na žádost klienta jako jeho doprovod. Na soud chodíme také spíš na žádost klienta jako jeho doprovod. Soud nás velmi respektuje, když si od nás vyžádá zprávu, tak vesměs všechno použijí. Na posledním soudním jednání, soudkyně dávala naši zprávu do důkazů. Takže si myslím, že nás berou jako kompetentního partnera.“

Informentka 5 - „Většinu klientů ke spolupráci doporučuje OSPOD. Případové konference se dělaly, ne pravidelně, ale určitě aspoň úvodní byla. Na soudy jezdíme jako doprovod klienta.“

OSPOD i soud si žádá každou chvíli zprávu. Jednou jsem žádala OSPOD o přítomnost u předání dítěte, protože situace byla vyhrocená a OSPOD nepřijel.“

VO7: „Funguje lépe, když spolupracují se službou oba rodiče?“

Informentka 1 - „Vždycky kontaktujeme oba rodiče. Určitě je lepší zkusit spolupracovat s oběma rodiči, člověk má alespoň náhled té druhé strany, Ale když ten jeden rodič spolupracovat nechce, tak s tím stejně nejde nic dělat.“

Informentka 2 - „Je ideál, když spolupracují oba rodiče, protože se většinou daří tu spolupráci lépe korigovat.“

Informentka 3 - „Je lepší, když spolupracují oba rodiče. Nabízíme jim vědomí, že to není žádný komplot proti nim, že mají oba stejnou šanci se k tomu vyjádřit a jsou rovnocenní partneři v té spolupráci. Spolupracujeme na tom, aby se oni dva někde v té komunikaci potkali. Já jsem tady od toho, abych zajistila bezpečí a jistotu toho, že to nebude boj jednoho proti druhému. To je to nejdůležitější. Spolupráce nakonec funguje obvykle jenom s jedním rodičem, ten druhý spolupracuje chvílku nebo potom vůbec.“

Informentka 4 - „Určitě by bylo lepší, kdyby spolupracovali oba dva, ale kdybychom si to dali jako podmínku, tak nespolupracuje ani jeden, protože ten jeden by to mohl blokovat.“

Informentka 5 - „Když by spolupracovali oba dva, to by fungovalo určitě líp, co se týče komunikace.“

VO8: „Daří se ti zůstat, při práci s rozvádějící se rodinou, neutrální?“

Informentka 1 - „Ano, být neutrální, ale zároveň toho klienta podporovat. Snažím se být neutrální, ukázat i druhou stránku, ale zároveň některé kroky té druhé strany nechápu.“

Informentka 2 - „Vidět to nejen z té strany toho klienta obecně, ale v jaké situaci se ta rodina nachází obecně.“

Informentka 4 - „Samozřejmě, že se snažím zůstat neutrální, ale pořád jsem jenom člověk a někdy do případu přenáším svoje pocity. Někdy tam promítám to, jak to mám já jako matka, což není dobře. Snažím se být nestranná, ale mám dlouhodobé klienty, proto už můžu být ponořená, nemusím být objektivní.“

VO9: „Používáš při práci s klientem zpětnou vazbu?“

Informentka 1 - „To si myslím, že funguje dobře, ale je to pro mě často takový oříšek, jak zvolit ty správná slova. Snažím se to říct hezky, volím slova a tohle je ta moje práce, protože já mám dávat tu zpětnou vazbu, je to otázka toho komunikačního stylu.“

Informentka 2 - „Určitě. Máme klienta, který je schopen přiznat si ty věci, takže máme domluvené, že mu tu zpětnou vazbu dáváme. A on je schopný to reflektovat.“

Informentka 3 - „Myslím si, že jsem schopná dát zpětnou vazbu komukoli, jde samozřejmě o tu formu. Zpětná vazba je důležitá jak v týmu, tak i směrem ke klientům.“

Informentka 4 - „Na začátku spolupráce jsem se zpětnou vazbou ke klientům opatrná. Kde už mám vybudovaný pracovní vztah, vracím toho klienta víc k tématu, víc ho třeba zastavuji. Zpětná vazba je pro mě zásadní při práci s klienty, bez té téměř nejsem schopná fungovat. Zpětná vazba je pro mě nestranný, nezaujatý pohled zvenčí, bez emocí.“

Informentka 5 - „Zpětná vazba je pro mě důležitý nástroj, ale musí být domluvená dopředu a musí být domluveno, kdy tu zpětnou vazbu poskytnu, jestli na předání/kontaktu s dítětem nebo až na návazné schůzce. Jeden klient chtěl zpětnou vazbu hned a reagoval na ni.“

VO10: „Myslíš si, že tě práce s rozvádějícími se rodinami nějak pracovně, i soukromě, ovlivnila?“

Informentka 1 - „Ano, teď se dokážu mnohem lépe vcítit do toho dítěte. Zároveň si nemyslím, že je nutně výhoda, že si pracovník sám projde nějakým rozvodem, záleží na tom jakou má sebereflexi.“

Informentka 2 - „Ano, myslím si, že jsem se hodně naučila, posunula v komunikaci, obecně v sebedůvěře. A tak jak mě to posouvá, tak to můžu použít pracovně, ale i soukromě.“

Informentka 3 - „Určitě, protože díky osobní zkušenosti, mám představu, co se v tom druhém může odehrávat. Můžu s tím klientem mluvit a připravit ho na to. Ta osobní zkušenost je bonus. Osobní zkušenost ale není nutná podmínka pro člověka, který je trochu empatický a má sociální citění.“

Informentka 4 - „Určitě, ale ubraň se tomu.“

Informentka 5 - „Mám osobní zkušenost a myslím si, že je to moje plus, protože vím, jak se ty děti v té situaci cítí, jak jim je a že to není vůbec příjemné. Víím, že se nemají míchat soukromé a pracovní věci, ale díky své zkušenosti se snažím o to, aby to tihle rodiče udělali lépe, nedělali z dětí prostředníky a aspoň trošku jinak spolu komunikovali.“

Hlavní výzkumná otázka: „Co se osvědčilo při práci s rozvádějící se rodinou?“

Informentka 1 - „Funguje nastavit hranice a hodně je vracet k tomu, že můžeme pracovat jenom na jich samotných a hlavně si hlídat to, abych nešla do nějaké terapie. Je důležité jednání se zájemcem, kdy jim řekneme, co všechno je naše kompetence a co už naše kompetence není. Při práci mi hodně pomáhá sebereflexe, bez sebereflexe je jako špatný sociální pracovník obecně. Sebereflexe se nedá naučit, tu buď máš a jenom ji prohlubuješ, nějak s ní pracuješ, anebo ji prostě nemáš.“

Informentka 2 - „Schopnost naslouchat tomu klientovi. Je lepší, když chodíme do rodiny dvě, můžeme se ve složitých situacích doplnit nebo podpořit. Trpělivost se k těm věcem vracet a dokola o nich mluvit a nabízet různé pohledy.“

Informentka 3 - „Funguje mi dobře vydefinovaná zakázka a dobře nastavené IP, o které se můžu opřít. Dávám jim náhledy, vracím je zpět. Podporuji je v zastavení eskalace problému, nevytváření dalších domněnek a ve slušné komunikaci s druhým rodičem. Konkrétně klientům nabízím, aby mi dávali číst tu komunikaci, nebo aby mi ji posílali mailem, než odepíší tomu druhému rodiči. Pak si to společně projdeme a já jim k tomu dám zpětnou vazbu. Doporučila jsem jednomu klientovi, aby klidně ten mail napsal a ulevil si, ale ať ho neposílá, ať se k němu vrátí třeba za dvě hodiny, až si ho znovu přečte. Jsem zastánce otevřené komunikace, vždycky vyložím karty na stůl, aby ten člověk věděl, co ode mě může čekat a může se rozhodnout, jestli chce spolupracovat nebo nechce.“

Informentka 4 - „Myslím si, že funguje budovat dobrý pracovní vztah, když je to dlouholetý klient. Hned na začátku dobře nastavit spolupráci, správně udělané jednání se zájemcem, vydefinování zakázky, IP (upozorňuji na to, že je to jejich plán a oni budou dělat kroky k tomu, aby se ta situace zlepšila). Dál mi funguje podpora klienta v trpělivosti a komunikaci s druhým rodičem. Podporuji klienty v tom, aby s druhým rodičem komunikovali jako plně kompetentní rodiče, kteří vynechávají emoce a snaží se o konstruktivní komunikaci. Vedu klienty k tomu, aby mi mailovou komunikaci posílali mailem, a pak si k tomu sedneme a dám

jim zpětnou vazbu. Upozorňuji, že nejde o třídní boje, ale o dítě a je potřeba, aby se rodiče respektovali a jednali spolu věcně a stručně. Vysvětluji, že dítě by mělo být ve středu jejich zájmu, mělo by být spokojené a mělo by mít oba rodiče. Dobře mi funguje práce v domácím prostředí klienta, jsou uvolnění, úplně jinak se cítí. Pracovník může víc vypozerovat a udělat si komplexní obrázek o rodině.“

Informantka 5 - „Na náročné schůzky chodíme ve dvou. Funguje mi se na všem s klientem domluvit předem, moje role na předávce, zpětná vazba atd. Setkání s klientem 5 minut dopředu před předáním dítěte, kde si připomeneme, na čem jsme domluvení, nebo jestli se třeba něco nezměnilo. Schůzky v domácím prostředí jsou uvolněné a pro klienty určitě vytvářejí pocit bezpečí, že nikdo neposlouchá. Snažím se s klienty domlouvat návazné schůzky tak, aby u toho nebyly děti, pokud je to možné. Osvědčila se mi trpělivost, klientku jsem vedla k tomu, aby na maily nereagovala hned, ale aby počkala, než z ní spadnou emoce. V případě, že spolu rodiče nekomunikují osobně, doporučuji maily (ne SMS), mohou mi je poslat, kdy mi jim k tomu můžeme dát zpětnou vazbu. Často když se změní ta formulace věty, tak je ve smyslu stejná, ale už tam nebyly ty emoce a tak nemohla nikoho urazit. Pokud byl problém při předávání dětí, tak mi fungovalo vést rodiče, aby se domluvili na předání dítěte na neutrální půdě (kavárna, náměstí) a potom to proběhlo úplně jinak.“

8 Diskuse

Hned první otázka rozdělila informentky na dvě skupiny. První skupina vnímá, že ukazatelem úspěšné práce v rodině je, když dochází k naplnění nastaveného plánu spolupráce, resp. cíle spolupráce. Což jim umožňuje velmi objektivně posoudit úspěšnost práce v rodině, mají totiž k dispozici jasná data, čímž zcela odpadá subjektivita pracovníka, resp. klienta. Druhá skupina vnímá jako úspěšnou práci v rodině, konkrétní (pozitivní) projev v chování klienta, ať již mluvíme o jistějším vystupování nebo o skutečnosti, že dojde ke klidnému a bezproblémovému předání dítěte mezi rodiči. A v tuto chvíli je vedlejší, zda přitom proběhne i vzájemná komunikace, nebo ne, ale celý proces je pro dítě přínosný, bezpečný, protože není středobodem negativních slov a skutků. Rozdílnost mezi subjektivním a objektivním hodnocením úspěšné práce v rodině může vycházet z proměnných, které rámuji životní situaci konkrétní klientky (rodiny), kdy jistota vystupování může být ohromným úspěchem. Ze zkušenosti pracovníků SAS mohou být ženy svým dominantním partnerem dlouhodobě ponižovány a zastrášovány. Charakteristickým rysem domácího násilí je opakování, stupňování, dlouhodobost, a téměř každodenní přítomnost (Matoušek a kol., 2005, s. 277). Proto když se podaří otevřít prostor pro uzdravení, může být tato sebejistota velkým krokem kupředu.

Informentky vyzdvihly přínos zkušenosti, a to jak osobní, tak také v případě spolupráce s kolegyněmi v týmu. Současně zmiňovaly také přínos případových porad a dobře nastavených metodik. Zkušenosti kolegyně, nejsou přesně identifikovatelné, přesto jsou neoddiskutovatelné. Ten pozitivní přínos je, dle mého názoru (a zkušenosti), v pozorování kolegyně při tom, jak přemýšlí, jak gestikuluje, jak jedná, jak se chová, jak řeší situaci. Pak vzniká prostor se zamyslet nad tím jak jednám já a jak to cítím. Ten rozdíl, to posunutí a odkrytí dalších možností, jak v konkrétní situaci jednat, může být návodem. Přístup kolegyně může být prostorem pro vlastní profesní, ale i lidský růst. Informentky sdělovaly, že v rámci případových porad mají prostor reflektovat danou práci v rodině. V rámci případových porad se pracovník může připravit za pomoci týmu i na případovou práci s klientem. Pokud má být intervence pracovníka úspěšná, nesmí se zaměřit na bezmoc klienta, ale naopak by měl klienta přesvědčit, že má kapacitu na řešení svého problému. Pak jej může podporovat a pomáhat mu nacházet nové roviny pohledu a díky tomu také nové způsoby řešení (Matoušek a kol., 2003,

s. 68). Za sebe vnímám případové porady v SAS Charita Valašské Meziříčí v širších souvislostech. Na případových poradách se o klientech mluví, diskutuje, přemýšlí. Je to prostor, kdy služba může vyhodnotit, zda se dodržují zásady služby, práva klientů a mlčenlivost. Případová porada může být prostorem pro sebereflexi, zpětnou vazbu, ale hlavně profesní růst. Práce na metodikách hraje vždy velkou úlohu v rámci celého týmu. Pro někoho by se možná mohlo zdát snazším řešením, že vedoucí metodiku vymyslí, zpracuje, představí a ostatní jí potom budou aplikovat do praxe. Tato (možná) jednoduchá cesta skrývá mnoho mínusů. Práce na metodikách je velký proces, který si musí každá služba „odpracovat“. Vnímám jako velmi důležité, aby se do tohoto procesu zapojili všichni pracovníci služby, kdy si různé okruhy, témata, postupy diskutují a přemýšlejí o tom, zda tento postup je vhodný, v souladu s posláním a základními činnostmi. Tato práce je potom výsledkem celého týmu a každý pracovník se chce určitě cítit součástí týmu.

Ve chvíli, kdy měly informentky u rodiny definovat posun, se ukázalo, jak individuálně přemýšlí. Každá pracovnice si představila konkrétní rodinu, příp. jednotlivce a na něm se snažila definovat skutečnost, že právě tady došlo k dílčí (žádoucí) změně. A právě tento vějíř odpovědí ukázal, jak ohromně široká je sociální práce. Posunem může být výrok autority, který nebude napaden; schopnost jedince přemýšlet o svých skutcích, slovech, a schopnost připustit, že ne všechno bylo dobré a poučit se z toho; změna komunikace a schopnost ustoupit, schopnost vystoupit ze zajetých kolejí; ocenění nezávisle spolupracující organizace, která vidí pozitivní změnu; když se do popředí posunou potřeby dětí. Je důležité si uvědomit, že posunem může být při práci s rozvádějící se rodinou opravdu drobnost, která může pomoci lepšímu fungování a tím také zmírní dopady rozpadu rodiny. Rodiče mohou dítě využívat jako nástroj pomsty proti druhému rodiči, nebo poslední stéblo naděje v kontaktu s druhým rodičem, popřípadě spolu rodiče nekomunikují a své dítě využívají jako prostředníka (Matoušek a kol., 2005, s. 66 – 67).

Tři informentky si myslí, že asistovaný kontakt, nebo předání dítěte (pode zákona) spadají do základních činností SAS, další připouští, že je to pro rodinu přínosné. Jedna odpověď je vedena v duchu, že je tato činnost spíše pro jiného odborníka. Ve všech odpovědích se do popředí dostala do nutnost další návazné práce, která přímo souvisí s asistovaným kontaktem/předáním dítětem a bez které by samotná „asistence“ nedávala smysl. Tato otázka byla a je ve službě často diskutována, a to i z důvodu minimálního legislativního zakotvení, přestože pro OSPOD a soudy je to zcela běžný nástroj. Navíc asistované kontakty v ČR nabízí

jen několik neziskových organizací (Brzobohatý, Nováková, Podešvová, 2015, s. 201-202). Pokud by to měla být jen a pouze fyzická přítomnost u asistovaného kontaktu/předání dítěte, pak by opravdu z logiky věci nešlo o sociální práci.

Následnou práci s klientem vnímají všechny informentky za vůbec nejdůležitější. Bez ní by se opravdu nejednalo o sociální práci a kontinuální proces se snahou změnit nastavené mechanismy. Efektivní spolupráce může nastat pouze v případě, že dojde (v rámci další schůzky) k otevřenému pojmenování chování, které je žádoucí modifikovat, nebo i úplně přenastavit. Teprve ve chvíli, kdy klient pozná, v čem jsou jeho rezervy a jaké negativní důsledky to přináší, nastává cesta ke změně, která v konečném důsledku přinese největší pozitiva dítěti, které je ve středu celého procesu. Dopady rozpadu rodiny na dítě závisí do značné míry na tom, jak rychle rodiče odloží stranou neshody mezi sebou a zaměří se na duševní pohodu dítěte (Smith, 2004, s. 25). Z tohoto úhlu pohledu se skutečně jedná o důležitou sociální intervenci, která může mít celoživotní dosah.

Z dalších odpovědí vyplývá, že nejvíce spolupracujícími subjekty jsou OSPOD a soudy. Právě OSPOD zajišťuje právo dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů a působení, které směřuje k obnovení narušených funkcí rodiny (Špeciánová, 2007, s. 10). Takže je zcela logické, že právě OSPOD kontaktuje SAS, protože je potřeba zmapovat situaci v rodině a pokusit se o co největší žádoucí normalizaci, aby se tím předešlo nepříznivým důsledkům. Z rozhovorů je také zřejmé, že OSPOD rodinu doporučí ke spolupráci, ale tím často jeho aktivita končí. Jak vyplývá z rozhovoru (můžu potvrdit i ze své praxe), když byl OSPOD službou požádán o přítomnost u předání dítěte, tak se nedostavil. Na jednu stranu bychom si tedy mohli říct, že se vzájemně vnímáme jako partneři na druhou stranu to může vypadat tak, že OSPOD na službu přehodí veškeré kompetence. Nástrojem OSPOD je případová konference, kdy je smyslem rychlé a úplné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny s cílem nalézt optimální řešení. Zúčastnění společně hledají vhodná řešení a vytvářejí společně individuální plán péče. Případová konference vrací kompetence a hlavní iniciativu zpět klientovi a jeho rodině (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011, s. 7). Z reakcí informentek vyplývá, že případové konference neprobíhají nijak pravidelně ani často. V souvislosti s touto otázkou informentky reagovaly kladně na spolupráci se soudy. Současně se celými rozhovory neslo zklamání, v souvislosti s dlouhými soudními jednáními. Soud má při právním úkonu, kterým je rozvod především respektovat zájmy nezletilých dětí (Matoušek a kol., 2016, s. 192). Stává se, že čas nehraje pro dítě. Pokud se soud o rozšíření péče

protahuje více, než tři roky, protože do toho vstoupí odvolací soud, který spis vrátí, je nové jednání, jsou nařízené znalecké posudky, vyneseny rozsudek, odvolání a až potom rozsudek nabývá právní moci. Během tohoto období dítě dozrává, jeden z rodičů přichází o společný čas s ním a druhý rodič dítě ovlivňuje tak, že postupně dítě k tomu druhému nechce jít. U takto dlouhých soudů často chybí okamžitá vykonatelnost, která by situaci mohla pomoci.

Je zcela logické, že v případě, že by spolupracovali se SAS oba rodiče, mohla by být spolupráce přínosnější. Spolupráce je o tom, že do procesu vstupuje více stran a ty vzájemně (ne)kooperují, (ne)spolupracují, (ne)komunikují. Pro pracovníka, který má být nestranným průvodcem, je zpočátku velmi náročné, aby rozklíčoval, jak to vlastně v rodině funguje. Jak vyplynulo z rozhovorů, spolupráce obvykle funguje pouze s jedním z rodičů. Mám za to, že (ne)spolupráce souvisí s tím, v jaké je rodič momentálně fázi rozchodu a jakou v ní hraje roli. Iniciátor ukončení vztahu se odpoutává a projevuje se nezávisle, druhý se naopak chová závisle a zkouší strategie připoutávání, je frustrován, protože tato strategie nepřináší očekávaný výsledek (Matoušek a kol., 2005, s. 63). Byla jsem součástí pracovního týmu, kdy služba měla metodicky nastavené, že pokud jeden z rodičů chce podporu při asistovaném kontaktu, předávce, tak je nutné, aby spolupracovali oba dva rodiče. Čas ukázal, že tato cesta, i když na začátku dávala velký smysl, není ideální. Rodič, který spolupráci chtěl, měl svázané ruce tím druhým, který spolupráci nechtěl. Vývoj ukázal, že se může pracovat i s jedním rodičem a druhému se služba nabídne. Záleží pak na něm, zda službu využije.

Když jsem se v rozhovorech ptala na to, zda se informantkám daří zůstat neutrální, přímo mi odpověděly pouze tři z nich. Tato otázka se zdá na první pohled jednoduchá, ale opak je pravdou. Pokud má být odpověď pravdivá, tak je potřeba se zamyslet v mnoha rovinách. Sociální práce není černobílá, buď „dodržuji“ nebo „nedodržuji“. I z odpovědí, které jsou k dispozici je zřejmé, že je tam velká snaha o neutralitu a současně veliká míra sebereflexe s uznáním možného pochybení. Vnímám, že další dvě informantky nedokázaly uchopit tuto otázku a přesně na ni odpovědět. Přesto se napříč všemi rozhovory nesla myšlenka o snaze zůstat neutrální.

To, že informantky znají a používají zpětnou vazbu je pochopitelné, protože je to jeden ze základních komunikačních nástrojů. Pozitivním zjištěním bylo, že je pro ně zásadní zvolit vhodnou formu zpětné vazby, a to i v souvislosti s délkou poskytování služby. Zazněla zde také zásadní informace, a tou je, že zpětná vazba by měla být dopředu domluvená. Může se to

zdát zvláštní, že bychom se měly s klientem domlouvat, jestli bude chtít slyšet náš názor. Ale pravdou je, že toto by mělo být ošetřeno a domluveno dopředu v klientově individuálním plánu. Jenom sociální práce, která je provázána s respektem k jedinečnosti klienta, partnerstvím s klientem a respektem k přání klienta se pozitivně odráží v další společné práci.

Informantky se shodly na tom, že jsou si vědomy toho, že je jejich práce ovlivňuje, resp. že jejich osobní zkušenosti mají přesah do jejich profese. Když do rodiny přijde profesionál, který si sám zažil rozpad rodiny, **pak ví, nejen tuší, jak se zainteresované osoby cítí, co prožívají.** A ta konkrétní znalost přináší vědomí, že je třeba být opatrný v tom, co říkám, jak to říkám a hlavně v tom, že vím, jak zranění jsou všichni členové rodiny. Je nutné také zdůraznit, jak je náročné, když dojde k jakémusi „prolínání světů“ a úkolem pracovníka je nedovolit, aby to osobní přemohlo to profesní. Ve chvíli, kdy se to nepodaří, je přínosné takovou situaci pojmenovat a dále s ní pracovat např. V rámci týmu, na supervizi.

Hlavní výzkumná otázka je položena jako poslední, a to především kvůli jejímu možnému příliš obecnému chápání. Konkrétně se jednotlivým informantkám při práci osvědčují jiné věci, nicméně všechny směřují ke stejnému cíli. Dobře provedené jednání se zájemcem a na to navázané individuální plánování, je zásadní pro jasné vymezení toho, jaké jsou kompetence pracovníků, a co od nich mohou klienti očekávat. Každý klient má jiné očekávání, proto je potřeba na začátku spolupráce vést otevřenou komunikaci a jasně vytyčit kompetence pracovníka a aktivitu klienta v rámci spolupráce. Dalším společným průsečíkem je v odpovědích trpělivost při práci s klientem. Trpělivost je velice důležitá především proto, že každý klient (rodina) má jiné tempo při řešení své situace. Dalším výrazným motivem je pomoc při hledání, nastavení vzájemné komunikace mezi rodiči. Rodiče jsou vedeni ke komunikaci s druhým rodičem mailem (tu mohou konzultovat s pracovníky SAS), je jim doporučováno, aby komunikovali bez emocí (stručně, věcně, jasně). Další oblast, která byla v odpovědích zmíněna je schůzka pár minut před samotným předáním dítěte, kdy si předají (potvrdí) s rodičem informace o následném předání dítěte.

9 Závěr

Vývoj rodiny se v průběhu staletí diametrálně proměnil, ale co platí nadále je skutečnost, že se jedná o základní stabilizační prvek celé společnosti. Fungující rodina v sobě skrývá nejen ekonomickou jistotu pro její členy, ale také prostor, kde je zázemí, klid a možnost rozvoje pro všechny její členy. Valná většina dospělých si přeje žít v páru a má to logiku – je zde prostor pro sdílení, radost, objevování nepoznaného, ale také fyzickou blízkost a vzájemné obohacování. Ovšem aby tomu tak skutečně bylo, musí se jednat o jedince, kteří jsou skutečně připraveni na toto společné budování. Jedince dospělé, vyzrálé, přemýšlející, vyhodnocující, odpouštějící, nikoli osoby naivní, jen zamilované, egocentrické, namyšlené, manipulativní, prostě jedním slovem nepřipravené. Je pravdou, že právě tato nepřipravenost – a je jedno, co to konkrétně je – způsobuje chvění vztahů, emoční nestabilitu a v konečném důsledku neschopnost kompromisu, odpuštění a přiznání vlastních omylů. Z růžové budoucnosti se stala tvrdá realita, a pokud jsou přítomny i děti, pak přichází zásadní potíže nejen v rovině osobních zraněných pocitů, ale především nutnost zajistit zázemí především pro ně, pro nezletilé děti. A to bývá mnohdy problém. Rozvody jsou už tak časté, že to vlastně nikoho ani nepřekvapuje, stala se z nich běžná součást života. Co ale překvapí většinu, je skutečnost, jak náročné je období, které nastane po rozhodnutí, že už „nebudeme spolu, protože se už nemilujeme“. Právě v tuto chvíli vstupují do celého procesu sociální služby, které vznikly proto, aby podpořily rozpadající se rodiny. Jejich smyslem není soudit, kdo z partnerů má větší podíl na krachu vztahu, ale jde jim o co nejklidnější, nejlepší a nejpřínosnější uspořádání vztahů. Dospělí jsou při rozvodu zasaženi nejen citově, ale také duševně, nicméně jejich prvořadým úkolem by mělo být najít společnou řeč v otázkách týkajících se dětí. Pracovníci těchto služeb pak zahajují spolupráci a jejich smyslem je podpořit rodiče, aby se domluvili na spolupráci a vybojovali tak pro děti co nejlepší podmínky do budoucna, mohu-li to tak nazvat. Je to jistě náročné, být prostředníkem mezi těmi, kteří se již neuznávají a svalují vinu jeden na druhého. Právě pro toto vyvážení je přítomnost profesionála mnohdy jediným zachytným bodem - pro dítě. Protože jsem v této službě pracovala, tak jsem chtěla zaměřit svoji pozornost opačným směrem – nikoliv na rodiče, ale na pomáhající jednotlivce. V rozhovorech s nimi jsem se snažila zachytit, jak se vlastně cítí ve své roli, co jim pomáhá, s čím bojují, případně, kde čerpají další sílu. Výzkum, který jsem provedla ve službě SAS Charity ve

Valašském Meziříčí, přinesl jasné odpovědi – někdy skoro identické, někdy zajímavě různorodé.

Cílem mé bakalářské práce bylo pomocí kvalitativních rozhovorů, zjistit, co funguje pracovníkům SAS Charity Valašské Meziříčí při práci s rozvádějící se rodinou. Z rozhovorů vyplynulo, že při práci s rozpadající se rodinou nejlépe funguje **dobře provedené jednání se zájemcem a na to navázané individuální plánování**, což je zásadní pro jasné vymezení toho, jaké jsou kompetence pracovníků, a co od nich mohou klienti očekávat. Vše je ovšem potřeba mít **ukotveno ve srozumitelné metodice, kterou zpracovává a aktualizuje celý tým**. Jako další dobře fungující oblast při práci s rozpadající se rodinou, je **přítomnost při asistovaných kontaktech a předání dítěte**. Avšak pouze **za předpokladu, že bude probíhat následná práce s klientem**. Jak již bylo řečeno jedno bez druhého postrádá smysl. Osvědčilo se také **předávání zkušeností v týmu**, a to jak na poradách, tak při práci ve dvojicích nebo samotným pozorováním služebně starší kolegyně. Bez pochyby zůstává, že má svůj přínos i **trpělivost a posilování komunikace mezi rodiči**. Další oblasti, které byly v rozhovorech zmíněny, ale zde jsem je nevyzdvihla, by neměly být opomenuty. Mohou to být drobné nuance, které jsou někdy účinné a někdy ne. Rozhodně, ale stojí alespoň za vyzkoušení. V mé bakalářské práci se podařilo zjistit, co funguje pracovníkům SAS Charity Valašské Meziříčí při práci s rozvádějící se rodinou.

Tato práce bude pracovníkům SAS Valašské Meziříčí představena a po společné poradě budou výstupy zapracovány do metodik, které se pravidelně aktualizují. Zjištění z bakalářské práce tak mohou podpořit dobrou praxi pracovníků SAS ve Valašském Meziříčí, ale také pomoci při zaučování nových pracovníků.

10 Bibliografie

BECHYŇOVÁ, Věra. 2012. *Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0181-6.

BRZOBOHATÝ, Robin, Sabina NOVÁKOVÁ a Jitka PODEŠVOVÁ. 2015. Asistovaný styk a podporované setkávání. In: MATOUŠEK, Oldřich ed. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál. s. 201-221. ISBN 978-80-262-0968-3.

CIMICKÝ, Jan. 2009. *Psychotesty a desatera na každý den*. Praha: Fragment. ISBN 978-80-253-0779-3.

DUDOVÁ, Radka. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. Sociologické disertace. ISBN 978-80-7330-136-1.

DUNOVSKÝ, Jiří. 1999. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 8071692549.

GULOVÁ, Lenka. 2011. *Sociální práce: pro pedagogické obory*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3379-1.

HARGAŠOVÁ, Marta a Tomáš NOVÁK. 2007. *Předmanželské poradenství*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1730-2.

HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.

CHARITA VALAŠSKÉ MEZIŘÍČÍ. 2022. *SOCIÁLNĚ AKTIVIZAČNÍ SLUŽBA pro rodiny s dětmi*. Dostupné z: <https://www.valmez.charita.cz/download/87-4-cfjn2cB1ssbws5v2TE1O7gQuizNnf9Fu78mIrRer> [cit. 2023-02-27].

JÜRGEN, Rudolph. 2007. *Du bist mein Kind: Die "Cochemer Praxis" - Wege zu einem menschlicheren Familienrecht*. Schwarzkopf & Schwarzkopf. ISBN 978-3896027849.

KAŇÁK, Jan, Zuzana KLÁPŠŤOVÁ, Jitka NAVRÁTILOVÁ, Ladislav PTÁČEK a Karel ŘEZÁČ. 2017. *Pojetí případové sociální práce: (casework a casemanagement)*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. ISBN 978-80-7421-137-9.

- KLIMEŠ, Jeroným. 2015a. *Partneři a rozchody*. Vydání čtvrté. Praha: Portál. Psychologie (Portál). ISBN 978-80-262-0979-9.
- KLIMEŠ, Jeroným. 2015b. *Otázka indikace a kontraindikace Cochemské praxe*. Dostupné z: http://www.klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/cochemska_praxe.pdf [cit. 2023-02-26].
- KRATOCHVÍL, Stanislav. 2009. *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-646-9.
- KREBS, Vojtěch. 2010. *Sociální politika*. 5., přeprac. a aktualiz. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. ISBN 978-80-7357-585-4.
- KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ a Lucie VIDOVIČOVÁ. 2020. *Zpráva o rodině 2020*. Praha. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpr%C3%A1va+o+rodin%C4%9B+2020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd> [cit. 2023-02-27].
- LOVASOVÁ, Lenka. 2006. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. ISBN 80-86991-66-0.
- MATĚJČEK, Zdeněk. 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, Oldřich a kolektiv. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-002-x.
- MATOUŠEK, Oldřich a kolektiv. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. 2014. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK, Oldřich a kolektiv. 2016. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál. ISBN 9788026211549.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2011. *Manuál k případovým konferencím*. Praha. ISBN 978-80-7421-038-9.

MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

MLČÁK, Zdeněk. 1996. *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 80-7042-452-4.

MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ. 2020. *Model sociální služby Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi*. Ostrava. Dostupné z: https://www.msk.cz/assets/temata/eu/model_13_socialne-aktivizacni-sluzby-pro-rodiny-s-detmi.pdf [cit. 2023-02-27].

MOŽNÝ, Ivo. 2002. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9.

NAVRÁTILOVÁ, Jitka. 2007. Role sociálních služeb v rodinné politice. *Sociální práce*, 2007(1), 106-114. ISSN 1213-6204.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 8071843113.

RADIMSKÁ, Radka. 2003. Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho. *Sociologický časopis*, 39(5), 667-685. ISSN 0038-0288. Dostupné také z: <https://www.soc.cas.cz/publikace/individuum-rodina-teorie-soukromeho-zivota-podle-francoise-de-singlyho>

SINGLY, François de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál. ISBN 8071782491.

SMITH, Heather. 2004. *Děti a rozvod*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-906-2.

SOBOTKOVÁ, Irena. 2007. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 9788073672508.

ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. 2007. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. ISBN 978-80-86991-27-6.

ŠŤASTNÁ, Anna. 2009. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Praha: VÚPSV. ISBN 978-80-7416-038-7.

VÍTKOVÁ RULÍKOVÁ, Klára. 2009. *Metodické doporučení MPSV č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-9.pdf/ba7a119a-a609-3383-dbaa-76ee24b356ee [cit. 2023-02-26].

VRABCOVÁ, Dana. 2022. *Rodinná mediace: cesta k řešení sporů mezi rozvádějícími se rodiči*. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/rodinna-mediace-cesta-k-reseni-sporu-mezi-rozvadejicimi-se-rodici> [cit. 2023-02-26].

WARSHAK, Richard Ades. 1996. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-089-8.

Zákon č. 359/1999 Sb. [o sociálně-právní ochraně dětí].

Zákon č. 108/2006 Sb. [o sociálních službách].

Zákon č. 89/2012 Sb. [občanský zákoník].

ZVONARŮVÁ, Marcela. 2005. Každý případ je nutno posuzovat individuálně. *Sociální práce*, 2005(2), 2-6. ISSN 1213-6204.